

Potreba i potencijal osoba treće životne dobi u obrazovanju

Baniček, Elena

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:218379>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**POTREBA I POTENCIJAL OSOBA TREĆE ŽIVOTNE
DOBI U OBRAZOVANJU**

Diplomski rad

Elena Baniček

Zagreb, 2024.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

**POTREBA I POTENCIJAL OSOBA TREĆE ŽIVOTNE DOBI U
OBRAZOVANJU**

Diplomski rad

Elena Baniček

Mentor: dr. sc. Ante Kolak, izv. prof.

Zagreb, 2024.

Sadržaj:

1. Uvod	3
2. Osobe treće životne dobi	5
3. Odnos prema starijima od antike pa do danas	8
4. Starenje stanovništva	12
5. Gerontogogija	16
6. Cjeloživotno učenje	19
6.1. Sveučilišta za treću životnu dob	21
6.2. Osnivanje sveučilišta za treću životnu dob u Europi	23
6.3. Sveučilište za treću životnu dob u Hrvatskoj	25
6.3.1. Pučko otvoreno učilište u Zagrebu	25
6.4. Prepreke obrazovanju osoba treće životne dobi	29
7. Metodologija empirijskog istraživanja	33
7.1. Predmet istraživanja	33
7.2. Svrha istraživanja	33
7.3. Cilj i zadaci istraživanja	34
7.4. Uzorak	35
7.5. Metode i instrumenti istraživanja	35
7.6. Način prikupljanja podataka	36
7.7. Obrada podataka	37
7.8. Ograničenja istraživanja	37
8. Rezultati	39
8.1. Mišljenja i stavovi voditelja projekata namijenjenih obrazovanju osoba treće životne dobi o polaznicima projekata	39
8.1.1. Organizacija programa za starije osobe	39
8.1.2. Uključivanje starijih osoba u obrazovne aktivnosti	41
8.1.3. Društveni stavovi o uključivanju starijih osoba u obrazovne aktivnosti ...	43

8.1.4. Utjecaj obrazovnih aktivnosti na starije osobe i druge osobe iz njihova okruženja.....	44
8.1.5. Potreba za organizacijom novih aktivnosti za starije osobe	46
8.2. Mišljenja i stavovi polaznika obrazovnih projekata namijenjenih osobama treće životne dobi.....	48
8.2.1. Obilježja ispitanika.....	48
8.2.2. Život prije umirovljenja	49
8.2.3. Uključivanje u obrazovne aktivnosti	52
8.2.4. Odnos društva prema uključivanju starijih osoba u obrazovne programe	59
8.2.5. Učinci obrazovanja u trećoj životnoj dobi za starije osobe i druge iz njihova okruženja	62
8.2.6. Potreba za organizacijom novih aktivnosti za starije osobe	64
9. Rasprava	68
10. Zaključak	74
11. Literatura.....	77
12. Prilozi	81

Potreba i potencijal osoba treće životne dobi u obrazovanju

Sažetak

Osobe treće životne dobi u našem su društvu i dalje marginalizirane te se njihovi potencijali u obrazovanju često zanemaruju. Oni ponekad ne ispune svoje potencijale i nisu potaknuti na svrhovito i aktivno provođenje slobodnog vremena kroz usvajanje novih znanja i prenošenje vlastitih iskustava na ljude oko sebe. Kroz razne obrazovne aktivnosti osobe treće životne dobi mogu krenuti u socijalne interakcije, prepoznati smisao svog postojanja nakon obavljene radne uloge i osjećati se kao da svojim trudom i angažmanom pridonose društvu. Demografsko starenje stanovništva je naša sadašnjost te danas imamo više osoba treće životne dobi nego ikada prije. To sve dovodi do zdravstvenih, društvenih i ekonomskih problema i to je jedan od razloga zašto važnost poboljšanja kvalitete života starijih ljudi postaje sve značajnija tema. Cilj ovog rada je prepoznavanje potreba i potencijala osoba treće životne dobi u obrazovanju, prepoznavanje važnosti cjeloživotnog učenja te otklanjanje raznih predrasuda vezanih uz njih same. Provedenim smo istraživanjem istražili na koje sve načine pripadnici treće životne dobi provode svoje vrijeme i na koje bi načine mogli biti više uključeni u obrazovanje i pridonijeti zajednici. Rezultati provedenog istraživanja pokazuju kako osobe treće životne dobi imaju potrebu uključiti se u neku vrstu obrazovnih aktivnosti i na taj način utjecati pozitivno na sebe i na zajednicu u kojoj se nalaze, ali to ponekad nije dovoljno poticano od strane društva. Iz tog je razloga važno osvijestiti društvo o važnosti obrazovnih aktivnosti za treću životnu dob i prepoznavanja njihovih potencijala.

Ključne riječi: obrazovanje, osobe treće životne dobi, gerontogogija, starenje, cjeloživotno učenje, sveučilišta za treću životnu dob

The need and potential of elderly in education

Abstract

Elderly people are still marginalized in our society and their educational potential is often overlooked. They sometimes do not fulfill their potential and aren't encouraged to purposefully and actively spend their free time by acquiring new knowledge and sharing their experiences with those around them. Through various educational activities, the elderly can engage in social interactions, find meaning in their existence after their working life and feel that their efforts and involvement contribute to society. Demographic aging is our present reality and today we have more elderly individuals than ever before. This leads to health, social, and economic issues and this is one of the reasons why improving the quality of life for older adults is becoming increasingly important. The aim of this paper is to recognize the needs and potentials of elderly individuals in education, acknowledge the importance of lifelong learning, and eliminate various prejudices associated with them. Through our research, we explored how elderly individuals spend their time and how they could be more included in education and contribute to the community. The results of the conducted research show that elderly people have a need to engage in some form of educational activities, thereby positively influencing themselves and the community they live in. However, this is sometimes insufficiently encouraged by society. For this reason, it is important to raise awareness about the importance of educational activities for the elderly and to recognize their potential.

Key words: education, the elderly, gerontology, aging, lifelong learning, universities of the third age

1. Uvod

Osobe treće životne dobi u našem su društvu i dalje marginalizirane te se njihovi potencijali u obrazovanju često zanemaruju. Potaknuta osobnim doživljajima i razgovorima s osobama treće životne dobi odlučila sam se za ovu temu diplomskog rada iz područja gerontogogije.

Ova me tema potaknula na razmišljanje o načinima na koje bi osobe treće životne dobi mogle svrhovito i aktivno provesti svoje slobodno vrijeme kroz usvajanje novih znanja i prenošenjem vlastitih iskustava i znanja na druge. Osobe u trećoj životnoj dobi i dalje imaju potrebu provesti vrijeme na svrhovit i produktivan način te samim time pridonijeti zajednici, a to mogu učiniti kroz razne aktivnosti i suradnju putem kojih mogu doći do novih spoznaja i utjecati na druge. Kroz obrazovne aktivnosti osobe treće životne dobi mogu krenuti u socijalne interakcije, prepoznati smisao svog postojanja nakon obavljene radne uloge i osjećati se kao da svojim trudom i angažmanom pridonose zajednici. No, danas je starost popraćena društvenom isključenošću koja je uzrok njihova smanjenog upuštanja u kvalitetne odnose s drugima, rjeđeg sudjelovanja u kulturnim aktivnostima te nejednakog pristupa materijalnim i financijskim resursima, što govori o smanjenju uživanja njihovih prava i sloboda (Walker i sur, 2006, prema Spajić-Vrkaš, Vrban i Rusac, 2013).

Demografski, broj osoba treće životne dobi sve više raste, a o faktorima koji tome pridonose govorit ćemo u sljedećim poglavljima. Korištenjem njihovih potencijala mogli bi pridonijeti društvu, a i pomoći im da ispune svoje potrebe te da se ponovno osjećaju bitnim i uvažanim, što danas često nije slučaj. Ulaskom u treću životnu dob ljudi ne bi trebali biti usmjereni na odbacivanje novih saznanja, nego na korištenje već naučenog i iskustvenog te usvajanje novog. Ova tema ističe važnost obrazovanja starijih ljudi i njihov potencijal za daljnjim obrazovanjem te potiče na inkluziju u društvo koje nije u potpunosti upoznato s njihovim sposobnostima pa time može doći do društvene izolacije, predrasuda i pogrešnih stereotipa.

Kroz ovaj smo rad nastojali istražiti koje se obrazovne potrebe javljaju kod osoba treće životne dobi te kojim potencijalima oni raspolažu kako bi i dalje aktivno i ravnopravno sudjelovali u društvu. Kako ovo istraživanje nije moguće generalizirati jer

se odnosi na određenu skupinu ljudi starije dobi, željeli bismo da ovaj rad bude poticaj na daljnja istraživanja i na organiziranje više raznovrsnijih obrazovnih aktivnosti za osobe treće životne dobi.

2. Osobe treće životne dobi

Svaka životna dob u kojoj se čovjek nađe podrazumijeva neku vrstu prilagodbe uz koju dolaze i promjene u načinu života. One sa sobom donose prekretnice koje „poljuljaju“ život pojedinca i zahtijevaju često veliku promjenu u dosadašnjem stilu života. Starenje je sastavni dio života. Danas ne postoji jedna općeprihvaćena definicija tog pojma pa ću se osloniti na definiciju koju u svojoj knjizi iz 2007. godine spominju Zijad Duraković i suradnici. Autori starenje definiraju kao prirodnu i normalnu fiziološku pojavu koja je za svakog pojedinca individualna. Prema njima se proces starenja može definirati kao proces u kojem se progresivno, stalno i postupno smanjuje struktura i funkcija organa i organskih sustava (Duraković i sur., 2007, prema Tisaj, 2023). Starenje možemo podijeliti na biološko, psihičko i socijalno starenje, a također postoji i podjela u kojoj se ono dijeli na primarno ili uobičajeno starenje, sekundarno ili bolesno starenje i tercijarno starenje koje predstavlja kratko vremensko razdoblje prije smrti u kojem životne funkcije naglo opadaju (Tisaj, 2023). Biološko starenje, kao što možemo zaključiti po nazivu, odnosi se na sve promjene vezane uz organske funkcije, a to je u starijoj dobi najčešće usporavanje i opadanje. Psihološko starenje se odnosi na promjene u psihološkim funkcijama i na prilagodbu ličnosti u procesu starenja. Socijalno starenje se pak odnosi na promjene koje se događaju u odnosu između pojedinca koji stari i društva kojem pripada (Tisaj, 2023).

Prva životna dob kroz koju čovjek prolazi je dob djetinjstva i intenzivnog učenja, u drugoj životnoj dobi dolazi fokus na zapošljavanju i stvaranju obitelji, nakon čega slijedi treća životna dob u kojoj se sve to mijenja. Iako starimo od rođenja, starenje u razdoblju treće životne dobi u kojoj se naglasak stavlja na život izvan rada i odlazak djece iz roditeljskog doma postaje velika prekretnica, a ponekad i izvor stresova (Špan, 2000). Obrazovanje u trećoj životnoj dobi dobiva drugačiji smisao jer se stariji ljudi u to vrijeme uključuju u obrazovanje kako bi ispunili interese za koje prije toga nisu imali vremena zbog posla, obitelji ili iz nekog drugog razloga za koji najčešće postoje intrinzični motivi. Vid Pečjak u svojoj knjizi „Psihologija treće životne dobi“ iz 2001. godine dijeli treću životnu dob u četiri životna razdoblja, a to su kasna srednja dob (obuhvaća razdoblje od 50 do 60 godina), mlađa starost (obuhvaća razdoblje od 60 do 70 godina), srednja starost (obuhvaća razdoblje od 70 do 80 godina) i visoka starost (nakon 80 godina). Uz

kalendarsko starenje razlikujemo biološko i psihološko te se ta dva aspekta ne moraju povezati uz kalendarsko starenje pa osobe određene dobi ne možemo svrstati u pojedinu skupinu samo prema kalendarskoj dobi zbog ostalih faktora koji utječu na njih te zbog toga što se osobe jednake kalendarske starosti mogu činiti različito staro (Pečjak, 2001).

Treća životna dob je u mnogim slučajevima obilježena traumatičnim životnim iskustvima pa se ona nerijetko navodi i kao jedno od najbolnijih razdoblja u životu. Iskustvo koje osobito dovodi do stresa je umirovljenje jer osoba nakon dugog radnog vijeka i života koji je ispunjen nizom obveza mora sama organizirati svoj dnevni raspored i ispuniti slobodno vrijeme kojega je puno više tijekom umirovljenja. U trećoj životnoj dobi može doći do smrti supružnika, odlaska djeteta iz obitelji pa sve to može dovesti do osamljenosti, financijskih problema, promjene prebivališta i/ili odlaska u dom za umirovljenike u kojemu se živi u drugačijim uvjetima i po drugačijim pravilima na koja se u trećoj životnoj dobi teže naviknuti. Domovi za umirovljenike su oblik stanovanja za starije ljude unutar kojeg osobe mogu ostvariti svoje stambene potrebe, prehranu, medicinsku njegu, rehabilitaciju, društvene potrebe i ostalo. Iako neki smatraju kako se odlaskom u domove za umirovljenike gubi individualna sloboda, oni nude nezavisnost koja je u današnje vrijeme sve traženija. Kako se danas prosječna životna dob sve više produkuje, osobe treće životne dobi su biološki i psihološki sve zdravije, a time postaju i svjesnije traumatičnih događaja koji ih sad jače pogađaju nego što je to bilo nekoliko desetljeća ili stoljeća ranije. Vid Pečjak u svojoj već spomenutoj knjizi zanimljivo definira umirovljenje kao „izum“ suvremenog doba i objašnjava kako su u prošlosti, ali i danas u nekim plemenima i ruralnim sredinama, ljudi radili sve dok su bili sposobni za rad, pri čemu su umjesto poslova koje više nisu mogli obavljati pronalazili one lakše. Umirovljenjem znanje ne nestaje. Upravo suprotno, osobe ulaze u mirovinu pune znanja i stečenog iskustva te je potrebno poticati ih na svrhovito provođenje slobodnog vremena i uključivanja u obrazovne programe. No, treća životna dob i samo umirovljenje ne moraju nužno biti stresan događaj. To može biti mogućnost za pronalazak novog hobija, prestanak rada na radnome mjestu koje ne donosi zadovoljstvo te korištenje slobodnog vremena za obrazovanje kojem je cilj zadovoljiti vlastite interese.

O kvalitetnom provođenju vremena, ali i o smislu života pitamo se najviše u mladosti i starosti. U mladosti zato što tada odlučujemo kuda ćemo krenuti, što želimo postići u svom životu, a u starosti zato što je ona nesigurna i zato što znamo da nam nije

preostalo još mnogo godina života. Taj pronalazak smisla života nakon umirovljena i ulaska u treću životnu dob može biti izrazito težak jer se često pretpostavlja da su osobe ulaskom u mirovinu gotove sa aktivnim sudjelovanjem u društvu i za društvo, no to zasigurno nije tako. Viktor Frankl u knjizi „Čovjekovo traženje smisla“ (Frankl, 1995) izrazom „Sizifov posao“ upućuje na važnost pronalaska smisla u životu. Sizifov posao je izraz za posao koji nema smisla. Izraz je nastao prema Sizifu kojega je grčki bog Zeus kaznio tako što je morao tijekom cijeloga života gurati težak kamen na vrh brda i kada bi se približio cilju, kamen bi se izmaknuo i otkotrljao nizbrdo. Težina Sizifove kazne nije bila u valjanju kamenu, nego u besmislenosti te radnje, što govori u prilog važnosti pronalaska smisla i to ne samo u mladosti nego i u starijoj dobi. Kroz ove značajke osoba treće životne dobi, ali i boljeg razumijevanja životnih okolnosti u kojima se nalaze, možemo kvalitetnije promišljati o važnosti njihova uključivanja u obrazovanje i društvo, ali i o potencijalima koje oni nose sa sobom.

3. Odnos prema starijima od antike pa do danas

Sve većim otvaranjem znanstvenog dijaloga s osobama treće životne dobi i razvojem znanstvenih disciplina gerontogogije i gerontologije poboljšao se odnos prema starijima. Razdoblje koje je najbolje pogodovalo starijim ljudima bilo je razdoblje antike. Stariji ljudi su u vrijeme antike bili cijenjeni, prema njima se iskazivalo posebno poštovanje, smatralo ih se najboljim savjetnicima zbog svoje mudrosti koja je bila rezultat znanja i iskustva te su se njihove potrebe više uvažavale, a potencijali više naglašavali. U to su vrijeme rijetki doživjeli dublju starost jer je većina ljudi umirala vrlo mlado pa su oni rijetki koji su doživjeli starije godine bili više štovani. Kasnije u sve dinamičnijim društvima, pa tako i danas, stariji ljudi više nisu bili na taj način poštovani kao u vrijeme antike iz razloga što se svijet sve brže mijenja pa njihovo znanje i iskustvo brzo zastarijeva. Prijašnju frazu „Čujte što vele starci“ zamijenila je fraza „Na mladima svijet ostaje“ stavljanjem naglaska na mlađe generacije u kojima se vidi više mogućnosti za rast i razvoj te zapostavljanje starijih. Danas su stariji ljudi više cijenjeni u pojedinim ruralnim područjima, a u urbanim sredinama zbog užurbanosti im se ne pridaje dovoljno pažnje (Woltereck, 1964).

Različita su vremena imala različite odnose prema osobama treće životne dobi pa su tako 60-e i 70-e godine obilježene odbacivanjem starijih. Smatralo se da u starijoj dobi osobe više nisu sposobne obavljati poslove na zadovoljavajućoj razini pa su iz tog razloga stariji bili mahom otpušteni, teško su nalazili novi posao jer su mladi imali prednost u svim područjima rada. Tijekom 80-ih godina došlo je do velikih promjena, no one nisu donesene zbog razumijevanja potencijala koje starije osobe imaju već zbog ekonomskih razloga. Kako se većina 60-ih i 70-ih godina pridržavala odluke Državnog sabora da nakon 65. godine života ljudi više nisu kompetentni za obavljanje posla, 80-ih godina ta je dobna granica podignuta, a na nekim područjima i potpuno ukinuta. Uzdržavanje starijeg stanovništva je u 80-im godina bilo veliko opterećenje za državu koja si to nije mogla priuštiti pa je bilo potrebno da se stariji brinu sami za sebe (Pečjak, 2001).

Iako se danas postupno sve više uviđaju potencijali osoba treće životne dobi i njihove potrebe kako u ostalim sferama života, tako i u obrazovanju, stigmatizacija starijih ljudi je i dalje prisutna. Usporedimo li osobe treće životne dobi s ostalim dobnim

skupinama primijetiti ćemo da njihovu skupinu više od drugih prati društvena isključenost, marginalizacija, lošija zdravstvena skrb i siromaštvo (Spajić-Vrkaš, Vrban i Rusac, 2013). Društvo uz osobe treće životne dobi veže negativne konotacije koje su povezane uz predrasude i stereotipe utemeljene na nedovoljnom poznavanju i razumijevanju osoba treće životne dobi. Neki od tipičnih stereotipa koji se vežu uz starije ljude su: stariji su ljudi međusobno slični, konzervativni su i senilni, neefikasni i sebični, teško uče te nisu kreativni ni produktivni. U stvarnosti se stariji ljudi međusobno više razlikuju nego mlađe generacije, mogu biti kreativni i produktivni te itekako mogu usvojiti nova znanja i biti efikasni (Pečjak, 2001). Ta se sva obilježja razlikuju od osobe do osobe, vezana su uz njihove navike, biološko i psihološko zdravlje te ostale mogućnosti pa ih je važno individualno promatrati i ne gledati na njih samo kao na grupu ljudi koja je bačena u zaborav. Nisu samo negativni stereotipi oni koji se vežu uz starije osobe, pozitivni koji se javljaju su: stariji ljudi su ljubazni, mudri, pouzdani te mogu ponuditi bogato iskustvo i znanje. Negativni stereotipi i predrasude su rezultat nepoznavanja osoba starije dobi, nepoznavanja njihovih potreba i situacije u kojoj se nalaze. Stereotipi i predrasude usmjerene na starije osobe imaju utjecaj na njihov način života i ponašanje jer i sami mogu povjerovati u njih i time se počinju osjećati starije nego što uistinu jesu. U toj se situaciji javlja fenomen samoispunjavajućeg proročanstva koje negativno utječe na njihove potencijale. Negativni stavovi prema starijima mogu biti izraženi u diskriminatornom ponašanju koje nazivamo ageizam. Vid Pečjak definira ageizam kao nepriznavanje ili ograničavanje prava starosnih skupina jer se ljude isključuje iz društvenog života (Pečjak, 2001). Ovdje se ne govori o gubitku posla ako osoba više nije sposobna za njegovo obavljanje, već o isključivanju samo zbog kalendarske starosti. Ageizam može biti toliko duboko usađen da ljudi nisu svjesni kako je riječ o diskriminatornom ponašanju pa tako i starije osobe počinju vjerovati da neka prava ne mogu imati samo zbog kalendarske starosti (Pečjak, 2001). Ageizam je posljedica već spomenute segregacije starijeg stanovništva. U današnje vrijeme sve je manje obitelji u kojima u istom kućanstvu živi zajedno nekoliko generacija pa to dovodi do manjka razumijevanja i jačanja veza između generacija, a to pak pridonosi stvaranju negativnih predrasuda i društvenoj izolaciji. Negativni stavovi prema osobama treće životne dobi postaju prepreka njihovom uključivanju u obrazovanje zbog čega oni ne ispunjavaju svoje potrebe i ne koriste svoje potencijale kojima bi mogli pridonijeti društvenom boljitku.

Iako se do danas postojeći negativni stavovi, stereotipi i predrasude nisu u potpunosti otklonili, oni se polako povlače, na što je utjecalo sve veće razumijevanje starenja (Despot Lučanin, 2003, prema Tisaj, 2023).

O nerazumijevanju između generacija i stereotipima koji uz to dolaze govore autori u radu pod nazivom „Stereotypes of the Elderly Held by Young, Middle-Aged, and Elderly Adults“ iz 1994. godine. U ovom istraživanju autori se bave pitanjem percepcije osoba treće životne dobi od strane različitih dobnih skupina. Uzorak je obuhvatio 240 odraslih u rasponu od 18 do 85 godina koji su dobili zadatak da razmisle i zapišu što misle, čuju i čitaju o starijim osobama bez obzira slažu li se s tim izjavama. U zaključku autori navode kako postoje jasne razlike u percepciji starijih osoba između mladih ljudi, osoba srednje starosti i starijih ljudi. Mladi su udaljeniji od starijih pa više navode negativne stereotipe o starijima za razliku od osoba srednje dobi i starije dobi koji na osobe treće životne dobi gledaju najpozitivnije naglašavajući njihove prednosti. Ovim istraživanjem se želi naglasiti udaljenost i nerazumijevanje između mlađih i starijih generacija te važnost međusobnog približavanja i upoznavanja različitih dobnih skupina kako bi se smanjili negativni stereotipi i otklonila diskriminacija prema osobama treće životne dobi. U novijem istraživanju iz 2013. godine pod nazivom „Dobna diskriminacija: iskustva starijih osoba“ fokus je bio na mišljenju i iskustvima 12 starijih osoba s područja grada Zagreba o predrasudama i diskriminaciji prema njima samima. Istraživanje je provedeno u lipnju 2011. godine pomoću polustrukturiranog intervjua s pitanjima otvorenog tipa. Rezultati potvrđuju kako stariji ljudi smatraju da ih društvo dovoljno ne poštuje, da društvo ne pokazuje dovoljan interes prema njima, a predrasude i diskriminaciju uočavaju kod svih dobnih skupina. Kao uzroke diskriminacije starije osobe navode neadekvatno vrijednosno usmjeravanje mladih u školi i kod kuće te sukob generacija koji je prisutan na tržištu rada gdje mladi osjećaju da im stariji uzimaju radna mjesta i time im uskraćuju priliku za rad. Istraživanje navodi kako se i dalje javljaju diskriminatorni stavovi prema osobama starije dobi te da se ti stavovi mogu pronaći u svim dobnih skupinama. Rezultati upućuju na potrebu za većom međugeneracijskom solidarnošću i shvaćanju potreba i potencijala starijih osoba. Također su provedena i istraživanja koja govore o povezanosti obrazovnog smjera koji je vezan uz starije osobe te njihova mišljenja o osobama treće životne dobi. Jedno od istraživanja na tu temu kojeg će se ukratko dotaknuti provela je Renata Tisaj 2023. godine, a provedeno je u Srednjoj

školi u Čakovcu (obrazovni smjer: medicinska sestra/tehničar opće njege i fizioterapeutske tehničar/tehničarka) te u Gimnaziji Josipa Slavenskog također u Čakovcu (obrazovni smjer: opća gimnazija). Ispitanici su bili učenici obje škole tako da je anketnim upitnikom bilo ispitano 80 učenika iz Srednje škole i 80 učenika iz Gimnazije. U zaključku je navedeno da učenici koji su sudjelovali u istraživanju imaju uglavnom pozitivna mišljenja o starosti i starenju, ali i da bi njihova mišljenja mogla biti pozitivnija uz odgovarajuću edukaciju. Također se navodi kako bi mlađe generacije trebale češće biti u kontaktu sa starijim osobama kako bi ih bolje upoznali, razumjeli te istovremeno razbili negativne predrasude i stavove koji su jednosmjerni i koji stigmatiziraju starije osobe. Razbijanjem negativnih stavova i predrasuda korak smo bliže ostvarenju njihovih potreba i poštivanju njihovih ljudskih prava, od kojih je jedno predmet ovog rada - pravo za obrazovanjem.

Uloga starijih ljudi u društvu se u zadnjih nekoliko desetljeća bitno promijenila. Sve više se uviđaju potrebe starijih osoba i prepoznaje njihov potencijal u mnogim područjima, uključujući obrazovanje. Danas ljudi treće životne dobi nakon umirovljenja nisu osobe čije je vrijeme prošlo, već polako postaju organizatori kvalitetnog provođenja svog vremena u kojemu mogu ispuniti svoje interese raznim hobbijima i obrazovnim aktivnostima (Špan, 2008).

4. Starenje stanovništva

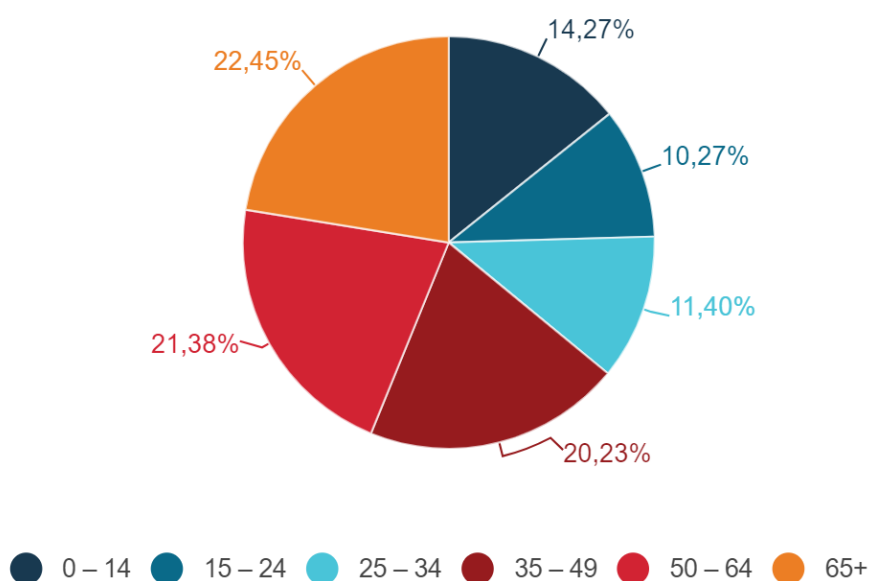
Problem koji traje već nekoliko desetljeća i koji će prema procjenama stručnjaka biti sve veći jest problem demografskog starenja stanovništva. Taj je problem prisutan svugdje u svijetu, no najviše se proučava u razvijenim zemljama, dok se u zemljama u razvoju taj problem počeo više zamjećivati tek 1980-ih (Obadić i Smolić, 2008). Danas, tijekom 21. stoljeća, problem stalno rastuće starosti stanovništva postaje jedno od najvažnijih, ako ne i najvažnije pitanje društvenog razvoja jer snažno negativno utječe na zdravstvenu i socijalnu skrb te na socijalnu politiku. Najrazvijenija društva svijeta suočavaju se s gospodarskim, socijalnim, zdravstvenim i ekonomskim posljedicama demografskog starenja stanovništva te iz tog razloga postavljaju zahtjeve za promjenom. Gospodarske posljedice su vidljive u isplati mirovina, promjeni strukture potrošnje, povećanim javnim izdatcima u zdravstvenoj i socijalnoj skrbi jer su njihovi korisnici najčešće starije osobe i sustav postaje sve opterećeniji. S navedenim problemima suočava se cijeli svijet pa time to postaje globalni problem.

Stariji se sve više suočavaju s problemima socijalne izoliranosti i ovisnosti jer se mladi sele iz ruralnih u urbana područja i time za sobom ostavljaju starije osobe prepuštene sebi. S tim se suočavaju sve razvijene zemlje, a nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju ulazeći u industrijalizaciju i urbanizaciju također su na tom istom putu. Problem starijih radnika je nemogućnost permanentnog stjecanja novih znanja i vještina koje zahtjeva brza industrijalizacija i nove tehnologije koje se danas sve brže razvijaju i zahtijevaju stalnu uključenost i učenje. Time se obrazovanje starijih čini neekonomično jer će mladi raditi duže, pa se stariji ljudi u tom okruženju svrstavaju u „višak“ ili su predstavljeni kao „problem“. Osobe starije od 65 godina su u općoj populaciji sve zastupljenije iz razloga što se prosječna životna dob sve više produljuje, a tome su pridonijeli bolji životni uvjeti, napredak medicine te niska stopa nataliteta i mortaliteta. Američka gerontologinja J. Bilighen je 1995. napisala: „Prije 20 godina problem je bio što je sve više bilo starih ljudi, a sada je što su stari ljudi sve mlađi.“ (Bilighen, prema Pečjak, 2001). Ta nam izjava gerontologinje govori kako problem starenja stanovništva sve više napreduje i dobiva nove dimenzije pa time dolazi do problema da stariji ljudi postaju sve aktivniji i zahtjevniji dio stanovništva koji traži veću skrb, bolje životne uvjete

i nove tipove aktivnosti. Oni su u boljoj zdravstvenoj situaciji psihički i fizički te su svjesniji svojih mogućnosti. Polako se čini kao da budućnost ne pripada mladima, već starima koji ulaskom u mirovinu više nisu u potpunosti zaboravljeni. Također, razina naobrazbe starijih ljudi je mnogo viša od one zabilježene prije pedesetak godina te sigurno neće opadati, a to nam govori da su starije osobe navikle na kvalitetniji način života kako bi i nakon umirovljenja imali mogućnost ispunjavati svoje potencijale. Današnje društvo zahtjeva više obrazovnih programa i drugih aktivnosti za starije jer se na njih više ne gleda kao na izmorene pojedince čiji je život gotov već se sve više uočavaju njihove prednosti i mogućnosti. Starije osobe imaju veće zahtjeve jer se i oni osjećaju dovoljno sposobnim da doprinose društvu i nakon umirovljenja, no to je ponekad izazovno jer današnje tehnološke promjene više koriste mladima. Besposličarenje postaje uzrok preranog starenja tijela i duše pa je teorija istrošenosti koja je bila popularna krajem prošlog stoljeća odbačena, a o važnosti bavljenja raznim aktivnostima u umirovljenju govorit ću u narednim poglavljima (Woltereck, 1964).

Kako bismo osvijestili problem sve većeg povećanja prosječnog trajanja života, potrebno je osvrnuti se na povijesna razdoblja i usporediti ih s današnjicom. Heinz Woltereck u knjizi „Starost je drugi život“ iz 1964. godine opisuje rast starijeg stanovništva i iznosi projekcije daljnjeg rasta. Tijekom 17. stoljeća prosječno trajanje života u razvijenijim europskim zemljama bilo je između 26 i 30 godina, tijekom 18. stoljeća se povećalo i do sredine 19. stoljeća dostiglo razinu od 35 godina. Godine 1870. očekivano trajanja života bilo je 35,5 godina, a samo četiri desetljeća kasnije, 1910. godine, popelo se na 44,8 godina. U to je vrijeme prosječno trajanje života sve više raslo u samo nekoliko desetljeća, dok je ranije za prosječni rast od 10 godina bilo potrebno više od dva tisućljeća, što znači od antike do sredine 19. stoljeća. Rast prosječnog trajanja života je i nakon toga ubrzano rastao pa je 1950. godine statističko očekivanje trajanja života iznosilo 65 godina (Woltereck, 1964). Iz podataka Državnog zavoda za statistiku 2012. godine Hrvatska je bila svrstana među deset zemalja u svijetu s najstarijim stanovništvom, a udio starijeg stanovništva u Europi je te godine iznosio 17,7% što je izrazito veliki postotak (DZS, 2012, prema Jedvaj, Štambuk i Rusac, 2014). Kako bi bolje razumjeli te omjere, važno je znati koji udio imaju zemlje čije se stanovništvo smatra mlađim, zrelim, starijim i starim. Zemlje u kojima je udio starijih osoba iznad 65 godina 4% imaju mlado stanovništvo, one sa 7% imaju zrelo stanovništvo, zemlje u kojima je

udio do 10% smatraju se zemljama sa starijim stanovništvom, a zemlje s preko 10% stanovništva starijeg od 65 godina čine zemlje sa starim stanovništvom (Pongrac, 1990). Prema zadnjem popisu stanovništva Hrvatske iz 2021. godine, udio stanovništva u dobi od 65 i više godina iznosio je 22,45% (vidi Sliku 1) te je jasno da Hrvatska zasigurno i dalje spada u grupu zemalja sa starim stanovništvom u kojoj taj udio i dalje raste (DZS, 2022).

Slika 1.: Podjela stanovništva Hrvatske prema starosti (2021.)

Broj osoba treće životne dobi iz dana u dan raste, a pojedina društva i dalje nemaju adekvatna rješenja kako da iskoriste njihove potencijale te ih često odbacuju. Kako je taj sloj društva sve moćniji važno je otkriti njihove potencijale, ponuditi više obrazovnih mogućnosti kako bi i dalje mogli pridonijeti zajednici svojim od ranije stečenim i novostečenim iskustvom. Godine 1964. broj osoba starijih od 65 godina u svijetu je iznosio 150 milijuna, a prije tri godine ih je bilo 727 milijuna. Ako se taj trend nastavi, doći će do još većih problema, a neki od njih su osiguravanje sredstava za mirovine, izdatci za domove umirovljenika te izraženiji sukob generacija (Wolterreck, 1964). Sve veći porast stanovništva pred društvo postavlja i sve veće ekonomske i druge izazove s kojima je potrebno suočiti se i reorganizirati postojeće sustave. Alka Obadić i Šime Smolić u radu „Ekonomske i socijalne posljedice procesa starenja stanovništva“ ističu nužnost provedbe reforme koja bi trebala sadržavati smanjenje broja i iznosa raznih

naknada koje država nudi, rast poreza, povećanje dobne granice za odlazak u mirovinu, provođenje programa pronatalitetne politike te prevencija kroničnih bolesti kako bi se smanjilo preopterećenje zdravstva (Obadić i Smolić, 2008). Iako je demografsko starenje stanovništva problem, važno je da se na starije osobe ne gleda kao na društveni teret. Nužno je sagledati veliki potencijal koji starije osobe posjeduju i uzeti u obzir njihove dosadašnje i buduće doprinose društvu.

5. Gerontogogija

Prije nego krenemo s razgovorom o gerontogogiji važno je spomenuti kako pravo na obrazovanje imaju sve osobe bez obzira na dob. Zaštita prava starijih danas je dio lokalnog, nacionalnog, europskog te globalnog sustava zaštite ljudskih prava koji naglašava jednaku vrijednost i dostojanstvo svih ljudi, bez obzira na razlike među njima (Spajić-Vrkaš, Vrban i Rusac, 2013). Na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda 10. prosinca 1948. godine objavljena je Opća deklaracija o ljudskim pravima koja štiti prava svih ljudi. Deklaracija u članku 26. navodi kako svatko ima pravo na obrazovanje koje treba biti usmjereno punom razvoju ljudske osobnosti i jačanju poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda. Svatko, bez obzira na dob, ima pravo na rad, sudjelovanje u kulturnom životu zajednice, uživanju u umjetnosti i sudjelovanju u znanstvenom razvoju i njegovim koristima (Odluka o objavi Opće deklaracije o ljudskim pravima, 2009). Europska Konvencija za zaštitu prava i temeljenih sloboda iz 1950. godine i Europska socijalna povelja iz 1961. godine predstavljaju dva najvažnija pravno obvezujuća dokumenta za zaštitu prava starijih osoba na razini Vijeća Europe (Rešetar Čulo, 2014). Revidiranom Europskom socijalnom poveljom iz 1996. godine uređuje se pravo starijih osoba na socijalnu zaštitu kojim se promiče njihovo punopravno članstvo u društvu, a kako bi se to omogućilo potrebno je osigurati dovoljno sredstava, pružiti im informacije o postojećim uslugama te im omogućiti njihovo korištenje. Jedan od preduvjeta da osobe treće životne dobi postanu punopravni članovi društva je da se iskorijeni dobna diskriminacija.

Kao što je već spomenuto u uvodu ovog rada, javlja se sve veći broj osoba treće životne dobi u općoj populaciji, a tu temu proučava znanstvena disciplina – gerontogogija, koja je uspostavljena prije 60-ak godina. Razvoju te znanstvene discipline u 20. stoljeću također pridonose i sve bolji uvjeti života u svijetu, razvoj medicine, poštivanje ljudskih prava, razvoj koncepcije cjeloživotnog učenja pa time stariji ljudi postaju sve aktivnijim dijelom stanovništva. S vremenom su stariji ljudi počeli očekivati od obrazovanja isto što i druge generacija, s tom razlikom što su stariji bili potaknuti unutrašnjom, intrinzičnom motivacijom, a to je bilo ključno za pojavu i razvoj gerontogogije (Špan, 2000).

Gerontogogija se razvila u okviru andragogije. Naziv dolazi od grčkih riječi *gerontos* (starac) i *agein* (voditi) (Čurin, 2010). Pojmovi pedagogije, andragogije i gerontogogije sadrže zajednički pojam *agein* (voditi), a u svim se pojmovima mijenja dob osobe koju se vodi pa tako se u pedagogiji vode djeca, u andragogiji odrasli, a u gerontogogiji stariji ljudi. Gerontogogiju možemo definirati kao znanstvenu disciplinu koja se bavi odgojem i obrazovanjem/samoobrazovanjem starijih ljudi (Špan, 2000). Iako se u početku shvaćala kao pomoć tijekom i nakon umirovljenja, kad su ljudi napuštali dotadašnje uloge koje su obnašali godinama i bili naviknuti na njih, danas je obrazovanje treće životne dobi više usmjereno na pitanje jednakosti u uživanju prava na obrazovanje u svim fazama života.

Gerontogogiju treba razlikovati od gerontologije koja se također bavi osobama treće životne dobi. Gerontologija je znanstvena disciplina koja se bavi biološkim, sociološkim i psihološkim oblicima starenja, a cilj joj je poboljšanje kvalitete života osoba starije dobi (Špan, 2000). Iako je u ovom diplomskom radu naglasak na obrazovanju osoba treće životne dobi, tj. na gerontogogiji, gerontologija nam je također važna jer kroz nju saznajemo o potrebama i problemima koji mogu utjecati na život starijih ljudi i na njihovu participaciju u društvu i u obrazovanju. Rasprave o gerontologiji započele su oko 1939. godine kada su pojedine zemlje krenule ozbiljnije shvaćati probleme starenja i individualnost problema starijih ljudi pa su se sve češće održavali gerontološki skupovi (Smolić-Krković, 1974). Pojam „starenja“ obično označava nešto što je vezano uz kronološku, odnosno vremensku starost, ali nije joj identično te starenje nema samo utjecaj na osobu koja stari i njezinu obitelj, nego i na način na koji se društvo brine za razvoj zdravstvenih i socijalnih usluga. Veliku ulogu u procesu starenja ima obitelj jer ona postaje najveći oslonac te ukoliko su roditelji provodili kvalitetno vrijeme sa svojom djecom, djeca će isto razviti osjećaj i potrebu za emocionalnom povezanošću s njima kada oni ostare (Smolić-Krković, 1974).

Uz starenje dolaze problemi koji mogu biti individualni (problemi vezani uz prihode, stanovanje, prehranu, rekreaciju, zdravstveni problemi i dr.) i društveni (problemi vezani uz socijalnu izolaciju i ekonomsku ovisnost), a trebaju se razmatrati u kontekstu određene sredine. Svi spomenuti problemi, mentalni, fizički i okolinski uvjeti utječu jedni na druge i treba ih razumjeti prilikom utvrđivanja potreba i funkcionalnih mogućnosti starijih osoba. Naime, u starosti sve nagle promjene u načinu života koje

mogu biti uzorkovane prisilnim odlaskom u mirovinu, gubitkom bračnog partnera, prijatelja ili člana obitelji, bolešću i drugim čimbenicima, imaju velik utjecaj na organizam koji stari.

6. Cjeloživotno učenje

Postoji više definicija cjeloživotnog učenja, a Višnja Perin i Snježana Terihaj ga definiraju kao sveukupnu aktivnost učenja tijekom života, s ciljem unapređenja znanja, vještina i kompetencija unutar osobne i građanske te društvene perspektive i/ili perspektive zaposlenja (Perin i Terihaj, 2019). Cjeloživotno učenje se odnosi na proces u kojem mogu sudjelovati osobe u svim životnim razdobljima kroz sve oblike učenja (formalno, neformalno i informalno) te se učenje shvaća kao kontinuirani proces. Cjeloživotno učenje pozitivno utječe na osobe u svim razdobljima života, a njegova četiri osnovna cilja su: postajanje aktivnim građaninom, osjećaj osobnog zadovoljstva i razvoja pojedinca, društvena uključenost kroz proces i bolje zaposlenje (Perin i Terihaj, 2019). Ideja cjeloživotnog učenja javlja se još u antičkoj Grčkoj, Indiji i Kini. U današnje vrijeme svijet se brzo mijenja, sve brže napreduje kroz nova dostignuća pa time od ljudi zahtjeva stalno učenje i usavršavanje jer postojeće znanje sve brže zastarijeva. Iz toga možemo zaključiti kako formalno obrazovanje više nije dovoljno za snalaženje i kompetentno djelovanje u svim sferama suvremenog društva jer cjeloživotno učenje postaje imperativ opstanka u današnjem svijetu.

Kroz mnoge studije, znanstvenici su došli do zaključka da besposličarenje vodi do preranog fizičkog i mentalnog starenja pa je to još jedan od razloga da svijet počinje više važnosti pridavati cjeloživotnom učenju (Woltereck, 1964). Prije se vjerovalo u to da je tajna dugog života odmor i miran život, no mnoga istraživanja su potvrdila suprotno. Prema već spomenutoj teoriji istrošenosti na stariji organizam se gledalo kao na istrošen stroj koji treba manje koristiti i manje naprezati, no otkriveno je kako smanjenjem aktivnosti pojedinih organa oni degeneriraju. Teorija istrošenosti je odbačena. Na organizam se ne bi trebalo gledati kao na istrošen stroj jer se ni mišići u tijelu, ako se umjereno koriste, ne troše, već im se pojačava učinak. Poznati istraživač mozga Vogt dokazao je kako se funkcije živčanih stanica pri nedovoljnom zaposlenju smanjuju, dok njihov redoviti rad bilo kakve vrste odgađa starenje mozga, pa nam i taj podatak govori kako radom i učenjem održavamo zdravlje i odgađamo naglo starenje. Na tu temu je Kocovski proveo istraživanje na jednojajčanim blizancima od kojih je jedan vodio pasivan život u neradu, a drugi obavljao razne poslove koji su odgovali njegovoj

starosti i zdravstvenom stanju. Naime, iako rad pomaže održati zdravlje tijela i duha, važno je da taj rad bude primjeren svakoj osobi s obzirom na dob i zdravstvene mogućnosti. Promatrajući rad njihovih organa, mišića i ostalih dijelova tijela, Kocovski je zaključio kako je stanje radno aktivnog blizanca postalo povoljnije, dok se stanje blizanca koji je živio pasivan život pogoršalo. Važno je naglasiti da prenaprezanje u radu može dovesti do problema pa ono nije rješenje i ne preporuča se, no povećanjem prosječnog trajanja života raste i duljina radne sposobnosti. Zato je važno da se starijim ljudima pruža odgovarajuće radno mjesto, odnosno odgovarajuća aktivnost, kako ne bi bili izloženi opasnostima besposličarenja (Woltereck, 1964). Možemo reći da je suprotnost besposličarenju aktivno starenje na koje se danas stavlja sve veći naglasak. Aktivno starenje je cjeloživotni proces optimiziranja mogućnosti u sferi zdravlja, sudjelovanja te sigurnosti, a sve u cilju da se poboljša kvaliteta života tijekom starije životne dobi (Rešetar Čulo, 2014).

Višnja Perin i Snježana Terihaj 2019. godine u radu „Cjeloživotno učenje unutar institucije“ navode kako u Republici Hrvatskoj građani ne prate potrebe tržišta rada, što potvrđuju podatci o uključivanju u sustave cjeloživotnog učenja. U sustave cjeloživotnog učenja i obrazovanja odraslih uključuje se vrlo mali broj građana, bez obzira na to što Hrvatska ima velik broj nezaposlenih i obrazovanih koji nemaju dovoljno kompetencija za ostanak ili uključivanje u suvremeno tržište rada. Godine 2016. u proces cjeloživotnog učenja uključilo se 3,0% stanovništva Republike Hrvatske, a taj je postotak manji nego onaj zabilježen 2006. godine (Perin i Terihaj, 2019). Iako se u Hrvatskoj kroz teoriju i formalno-pravne dokumente naglašava opredijeljenost za cjeloživotno učenje, u praksi se tome i dalje ne pridaje dovoljno velik značaj (Čurin, 2018, prema Čurin, 2017). No, broj polaznika na Sveučilištu za treću životnu dob u Zagrebu iz godine u godinu se povećava, a sve više polaznika kao osnovni motiv uključivanja u sveučilište navodi želju da nauče nešto novo. Taj motiv je 2012. godine 77% sudionika navelo kao primarni (Čurin, 2012).

Mnoga poznata imena postala su primjeri aktivne dugovječnosti. Tako je Goethe drugi dio „Fausta“ završio u 82. godini života, pjesnik Theodor Fontane je svoja najznačajnija djela stvarao između svoje 66. i 78. godine, a Cervantes je sa svojih 68 godina završavao Don Quijotea. Nadalje, među umjetnicima koji su svoja najznačajnija djela stvarali u starijoj dobi je i Tizian koji je djelovao sve do 99 godine života, a svoja najpoznatija

djela stvorio je nakon navršenih 80 godina. Još jedan primjer je talijanski umjetnik Michelangelo koji je svoj život posvetio slikarstvu, kiparstvu i arhitekturi, a u 79. godini krenuo je pisati sonete. Kompozitori koji su svoja djela stvarali u starijoj dobi su Verdi koji je komponirao „Otella“ u 74. godini i „Falstaaffa“ u 82. godini. Još je mnogo imena koja su vrhunac stvaranja doživjeli u trećoj životnoj dobi, a neka od njih su Händel, Rossini, Lamarck (Woltereck, 1964). Primjer iz Hrvatske je umjetnica Marija Brusić-Kovačica, koja se nakon teške bolesti s pedeset godina okrenula slikanju. Njezine su izložbe osim u Hrvatskoj bile izložene u Parizu, Londonu, Sankt Petersburgu, Pekingu, Šangaju i u 15 država SAD (Pongrac, 1990). Te poznate ličnosti primjeri su kreativnih potencijala koje donosi treća životna dob.

6.1. Sveučilišta za treću životnu dob

Prije punog razvoja gerontogogije, stariji ljudi su već počeli pokazivati interes za obrazovanje koje su pohađali mladi. Oni su bili u razdoblju života u kojem su se vodili intrinzičnom motivacijom pa je ona bila ključna kod njihova uključivanja u obrazovanje. U svijetu je tada postao popularan koncept „aktivne starosti“ prema kojem se na starije ljude gleda kao na djelatne, društveno uključene pojedince, koji dulje i bolje žive, zdraviji su i sretniji. Taj je koncept „aktivne starosti“ zamijenio dotadašnji „azilski koncept“ starosti prema kojem osoba ulaskom u mirovinu postaje pasivan promatrač promjena u kojima ne sudjeluje, već postaje građanin drugog reda. Pitanjem povezanosti obrazovanja i kvalitete života bavila se psihologinja Seka Sučić-Kugler u svojoj doktorskoj disertaciji „Obrazovanje i kvaliteta života“ iz 1990. godine. Sučić-Kugler je kvalitetu života odredila kroz materijalno-ekonomski, radni, društveni, zdravstveno-rekreativni, kulturno-umjetnički i stvaralački aspekt života te je na temelju empirijski dobivenih podataka došla do zaključka da između ukupnog obrazovanja ljudi i kvalitete njihova života postoji značajna pozitivna povezanost (Špan, 2000). To nam govori kako obrazovanjem gradimo sami sebe i koristimo svoje stvaralačke i druge potencijale koji nas vode do kvalitetnijeg i ispunjenijeg života.

Otkrivanje potreba starijih dovelo je do otvaranja sveučilišta za treću životnu dob u kojima su mogli pokazati sve svoje potencijale, čime je koncept „aktivne starosti“ još više

zaživio. Krajem 60-ih godina počeli su se širiti pokreti obrazovanja umirovljenika. Prvo takvo sveučilište usmjereno na obrazovanje osoba treće životne dobi otvoreno je u Toulouseu u Francuskoj 1973. godine (Pongrac, 1990). Špan definira sveučilišta za treću životnu dob kao specijalizirane institucije za obrazovanje starijih ljudi, a mogu se organizirati na fakultetu, u suradnji fakulteta i narodnih ili otvorenih sveučilišta, gerontoloških centara i domova umirovljenika te drugih kulturno-obrazovnih institucija koje su u mogućnosti organizirati taj oblik izobrazbe (Špan, 2000). Pokret obrazovanja starijih osobito je bio potaknut održavanjem Svjetske konferencije o starosti u Beču 1982. godine organizirane suradnjom OUN-a i UNESCO-a na kojoj se raspravljalo o novim društvenim potrebama vezanim za starije osobe. UNESCO je naglasio važnost integracije starijih u društvo, a najviše u obrazovne ustanove, unaprjeđenje istraživanja i izradu studija o starenju, financiranje obrazovanja prema načelu starenja kao investicije i obaveze te je donesen i međunarodni plan akcije za daljnje djelovanje (Pongrac, 1990). Smatra se kako baš sveučilišta koja svoj rad organiziraju kroz suradnju s obrazovnim ustanovama, općinom, fakultetima, državom i/ili društvenim organizacijama najbolje funkcioniraju. Nakon osnivanja prve takve institucije 1973. godine, programi edukacije starijih ljudi proširili su se diljem Francuske i drugih zemalja svijeta. Samo desetak godina kasnije, u petnaestak zemalja svijeta djelovalo je 110 institucija tog tipa pod nazivom U3A (engl. *University of the Third Age*), u prijevodu: Sveučilište za treću životnu dob. Međunarodni pokret U3A imao je znatan utjecaj u velikom broju zemalja, uključujući Hrvatsku. U3A kroz svoje djelovanje nastoji razvijati društvenu svijest o potrebama starijih osoba i poticati društvo na organizaciju dobrovoljnih aktivnosti, povezivati obrazovanje s potrebama demokratizacije, jačati osobne značajke starijih ljudi i otvarati se prema lokalnim potrebama i interesima. Ti su programi osmišljeni prema zahtjevima i interesima starijeg stanovništva određenog područja, no zajedničke su im bile tri stvari: obrazovanje starijih ljudi, poticanje osobnog razvoja te istraživanje o i proučavanje osoba treće životne dobi (Pongrac, 1990). Iako sveučilišta nisu bila unificirana, radila su po sličnim načelima. Preduvjet za upis na Sveučilište za treću životnu dob bio je interes seniora za pohađanje određenog programa, ispiti i ocijene nisu postojali, programi su trajali od jedan do dva mjeseca ili od jednog semestra do cijele akademske godine. Obrazovne aktivnosti su se obično provodile u malim neformalnim skupinama jednom tjedno po dva sata - od 9 do 11 sati ili od 16 do 18 sati, jer se pokazalo

da takva organizacija najviše odgovara starijim osobama. Navedena obilježja razlikuju Sveučilište za treću životnu dob od ostalih sveučilišta i prilagođavaju se starijim osobama što je više moguće. Također, kroz osmišljene programe sudionici nerijetko raspravljaju o problemima, provode zajedničke akcije kako bi riješili te probleme, njeguju socijalnu interakciju i kulturni život. Voditelji obrazovnih programa nisu samo realizatori programa, oni razgovaraju sa sudionicima o njihovim problemima, slave zajedno s njima rođendane i obilježavaju njima važne događaje, organiziraju izložbe njihovih radova i još mnogo toga ovisno o interesu i potrebama.

U prošlom je stoljeću osnovano i Međunarodno udruženje sveučilišta za treću životnu dob koje pomaže u unapređenju kvalitete rada kroz organizirane skupove i razmjenu iskustava. Vrlo brzo nakon osnivanja krenuli su i s organizacijom i provedbom rezidencijalnih ljetnih tečajeva u trajanju od 5 dana, a prvi organizator tog oblika obrazovanja na sveučilištu za starije bio je 1975. godine University of New Hampshire kraj Bostona. Program se realizirao u vrijeme ljetnih praznika pa su osobe treće životne dobi mogle boraviti na kampus u kojem tada nije bilo studenata. Program se u početku širi po SAD-u i postaje popularan pod nazivom Eldershostel ili Svratište za starije. Od 1980. godine krenulo se i s provedbom Interhostel programa kroz koje se organiziraju dvotjedna studijska putovanja u druge zemlje. Suorganizatori tih putovanja su obično Sveučilišta za treću životnu dob. U početku su posjećivali uglavnom Grčku, Francusku i Englesku, a kasnije je taj program proširen na veći broj zemalja (Pongrac, 1990).

6.2. Osnivanje sveučilišta za treću životnu dob u Europi

Nakon otvaranja prvog Sveučilišta za treću životnu dob 1973. godine u Toulouseu u Francuskoj i druge zemlje svijeta su prihvatile novi pogled na starije ljude, njihove sposobnosti i njihovo pravo na obrazovanje. Iako su zemlje međusobno utjecale jedna na drugu i razmjenjivale svoja iskustva, postojale su i dan danas postoje razlike među njima određene specifičnim potrebama starijih ljudi s određenog područja. Jedna od poznatijih ustanova tog tipa je Sveučilište za treću životnu dob u Cambridgeu osnovano 1982. godine. Dostupno je svim osobama koje ne rade posao s punim radnim vremenom, što znači da za upis nema dobnog ograničenja (Špan, 2000). Oni su organizacija koja se

samofinancira, a svojim korisnicima nude oko 300 različitih kulturno-obrazovnih aktivnosti. Programi koje organiziraju i vode s područja su umjetnosti, biznisa, ekonomije, filma, vrtlarstva, fitnesa, geografije, povijesti, lingvistike, matematike, jezika, filozofije i religije, politike, znanosti i još mnogi drugi. Nude i dodatne programe nogometa, vožnje biciklom, kazališne grupe kroz koje upoznavaju druge ljude sa sličnim životnim situacijama i interesima. Voditelji tih programa su u većini slučajeva umirovljenici koji dragovoljno, bez naknade, realiziraju obrazovne programe pa tako i sami kvalitetno ispunjavaju svoje vrijeme. Sudionici sveučilišta, nakon uključivanja u neki od ponuđenih programa, mogu i sami postati voditelji izabranog programa ili aktivnosti te mogu ponuditi i pomoć u administraciji. Najveća specifičnost ovog sveučilišta je velika briga za nepokretne i teško pokretne tako da se veliki trud usmjerava na smještaj aktivnosti u prizemlja ili osiguravanje lifta, a pojedini se programi održavaju i u privatnim kućama. Biti član njihova sveučilišta ne znači biti samo dio kulturno-obrazovnih aktivnosti, već kroz aktivnosti koriste priliku za upoznavanje novih ljudi i stvaranje prijateljstva te zajedno organiziraju božićne večere, ljetna druženja u vrtu, kušanje vina te priređuju razne zabave, kao što je doček nove godine.

Iste 1982. godine s radom je krenulo djelovati Sveučilište za treću životnu dob Johana Wolfganga Goethea u Frankfurtu (Špan, 2000). Specifičnost ovog sveučilišta je da ono nudi dvije osnovne mogućnosti obrazovanja seniora. Prva mogućnost je obrazovanje kroz posebne aktivnosti namijenjene samo za osobe treće životne dobi, a druga mogućnost je praćenje programa sveučilišnih kolegija zajedno sa studentima. Ta mogućnost sudjelovanja osoba treće životne dobi na kolegijima namijenjenim prvenstveno redovitim studentima postoji i u drugim zemljama, a najviše je razvijena u SAD-u. Zajedničko sudjelovanje, odnosno susret generacija, predstavlja pozitivan aspekt obrazovanja jer kroz zajednička druženja i praćenja predavanja sudionici proširuju vlastita iskustva i znanja pa organizatori smatraju kako je to najbolji način za razbijanje predrasuda prema starijim osobama, najviše u aspektu obrazovanja i učenja nakon određene dobi. Također, to je vrijedno iskustvo za studente koji jednog dana planiraju raditi sa starijim osobama pa tako mogu bolje upoznaju njihove sposobnosti i naučiti na koji način i oni mogu pridonijeti zajednici bez obzira na dob. Sveučilište nudi raznolik izbor programa, od psihologije, gerontologije, prava, ekonomije, filozofije, kulturne antropologije, a uvjet za upis je želja za sudjelovanje u znanstvenom dijalogu i plaćanje

semestralne članarine koja nudi mogućnost praćenja svih programa iz obje grupe koje su ponuđene (Špan, 2000).

Sveučilište za treću životnu dob koje je svojim radom utjecalo na otvaranje i onog u Zagrebu, nalazi se u susjednoj Sloveniji, u Ljubljani. Počelo je s radom 1986. godine na inicijativu nekolicine entuzijasta iz Centra za strane jezike i Katedre za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Ljubljani (Špan, 2000). Krenuli su s učenjem francuskog jezika i uskoro se proširili na učenje engleskog, njemačkog, talijanskog pa čak i kineskog. Uz učenje stranih jezika sveučilište danas nudi brojne programe, uključujući Gljive i gljivarstvo, Keramika, Priroda u našem gradu, Ples – igra pokreta, Kreativno pisanje, Manirizam i barok. Interes starijih ljudi za uključivanje u sveučilište se povećao pa su krenuli proširivati ga i otvarati nove centre u drugim gradovima u suradnji s odgovarajućim institucijama. Uz veliki broj programa koji se održavaju uživo, sveučilište u Ljubljani nudi programe koji se odvijaju i online putem te tako pružaju još veću dostupnost uključivanja u obrazovanje.

6.3. Sveučilište za treću životnu dob u Hrvatskoj

Prepoznavanjem potreba osoba treće životne dobi i razvojem sveučilišta za treću životnu dob diljem svijeta, Hrvatska je također krenula tim smjerom. Ugledavši se na postojeća sveučilišta u svijetu, a pogotovo na ono u Ljubljani, i u Hrvatskoj se počeo propitivati život starijih ljudi. Članovi Otvorenog sveučilišta i Odsjeka za studij pedagogije Filozofskog fakulteta u Zagrebu krenuli su istraživati kako starijim ljudima omogućiti aktivan i ravnopravan život te su na temelju rezultata osmislili projekt prvog Sveučilišta za treću životnu dob u Zagrebu koje djeluje još i danas.

6.3.1. Pučko otvoreno učilište u Zagrebu

Pučko otvoreno učilište iz Zagreba prva je institucija u Hrvatskoj koja provodi programe namijenjene osobama treće životne dobi. Osnovano je početkom 20. stoljeća kao prva javna ustanova u kojoj se provode formalni i neformalni obrazovni i kulturni

programi za sve dobne skupine (Čurin, 2018). Unutar njega otvoreno je i prvo sveučilište za treću životnu dob u Hrvatskoj 1992. godine u Zagrebu, a 1999. godine institucija dobiva naziv koji nosi i danas - Pučko otvoreno učilište (Špan, 2000). Otvaranjem Sveučilišta za treću životnu dob kao novog programskog koncepta unutar tada Otvorenog učilišta napravio se korak naprijed prema promicanju cjeloživotnog učenja koje se tada sve više naglašavalo. Godine 1992., kada je sveučilište počelo djelovati, pridružili su mu se stručnjaci s Filozofskog fakulteta, Medicinskog fakulteta, Zavoda za zaštitu zdravlja grada Zagreba, Pravnog fakulteta, Otvorenog sveučilišta i ostali stručnjaci i institucije vezane uz područje treće životne dobi. Prije početka prve eksperimentalne školske godine sveučilište je informiralo građane o mogućnosti pohađanja ponuđenih programa kroz dva skupa provedena u Kulturno-informativnom centru te kroz oglašavanja preko radija i TV emisija. Odaziv građana je premašio sva očekivanja. Organizatori nisu očekivali tako velik interes za program koji prvi puta kreće u Hrvatskoj. Prva je školska godina, u koju je bilo upisano 150 polaznika, započela eksperimentalnim programima pod nazivom: zdravstveni seminar, kulturni mozaik i seminar za strane jezike u kojem su polaznici mogli birati žele li učiti njemački ili engleski te žele li pohađati početni ili napredni program. Predavanja su se uglavnom održavala u tadašnjem Otvorenom učilištu u Zagrebu koje je ponudilo svoje učionice i nekoliko suradnika bez naknade te je to uvelike pomoglo o radu. Danas svaka obrazovna skupina bira i animatori koji je i sam sudionik programa, a ima ulogu brinuti o komunikaciji među članovima, razvijati duh zajedništva, potaknuti polaznike na uključivanje u aktivnosti te iznositi primjedbe i prijedloge za unaprjeđenje sveučilišta i mijenjanje programa prema potrebama polaznika. Pokušalo su organizirati predavanja i u Domu za umirovljenike, no polaznici su radije dolazili na predavanja u Pučko otvoreno učilište koje je bilo namijenjeno za tu aktivnost. Glavni uvjet za upis bio je gotovo isti kao i na drugim inozemnim sveučilištima, a to je interes za određeni program i status umirovljenika ili nezaposlene osobe starije od 50 godina. Nakon što je prva školska godina 1992./1993. protekla uspješno, detaljno se valorizirao eksperimentalni program pa su sljedeće školske godine uvedeni novi programi i aktivnosti. Novi programi koji su tada uvedeni bili su: Početni talijanski jezik, Likovna radionica i Umjetnička baština na tlu Hrvatske. Sveučilište nije samo organiziralo predavanja u svojim prostorima već druge godine rada bile organizirane razne manifestacije, izleti, posjete kulturnim znamenitostima, izložbama slikarskih radova

polaznika i drugim oblicima druženja, a sve je zaokruženo završnom svečanosti kako bi se naglasila važnost takvog oblika provođenja slobodnog vremena. Sve veći razvoj sveučilišta iz godine u godinu potaknuo je i razvoj drugih oblika programa i ustanova za obrazovanje osoba treće životne dobi. Godine 2000. Sveučilište za treću životnu dob je kao ciljeve i zadatke navodilo: okupljanje osoba treće životne dobi oko različitih programa kako bi se obogatilo njihovo slobodno vrijeme kreativnim sadržajem, novim hobijima u području kulture i umjetnosti, stvaranje mjesta namijenjenog za okupljanje i socijalizaciju starijih ljudi, preventivno utjecanje na zdravlje starijih građana uz pomoć obrazovnih aktivnosti te zajedničkim djelovanjem utjecati na veću kvalitetu života starijih ljudi (Špan, 2000).

Početak ovog stoljeća sveučilište je ponudilo četiri veće programske cjeline unutar kojih su umirovljenici mogli izabrati što ih najviše interesira. Te su programske cjeline bile: strani jezici, zdravstvena kultura, opća kultura i kreativne radionice, a danas su se ti programi izmijenili i uvedeni su novi. U programima stranih jezika koji su bili najpopularniji, učio se engleski, talijanski i njemački. Pučko otvoreno učilište u Zagrebu i danas nudi programe navedenih stranih jezika ali se programi i tempo prilagođavaju potrebama i predznanju sudionika.

Druga programska cjelina u to vrijeme bila je zdravstvena kultura, a ona se realizirala kroz sljedeće programe: Zdravstveni seminar, „Kineziterapijom do zdravlja“, „Alternativa i ezoterija“, Pričaonica „Kako prepoznati i ostvariti sreću“, „Zdravlje i dobar izgled u trećoj dobi“, Autogeni trening i program koji se odvija još i danas - „Joga“. Starije osobe često imaju višestruke zdravstvene probleme, a kroz zdravstvene programe uče o samozaštiti zdravlja i načinima prevencije nekih tegoba i bolesti. Time im se pomaže da kvalitetnije žive i da manje obolijevaju, a i da manje traže liječničku pomoć. No, ti programi nisu potakli veći interes usprkos njihovim potencijalnim učincima, pa se danas većina provodi izvan Pučkog otvorenog učilišta. Danas učilište nudi programsku cjelinu psihofizičko zdravlje, što uključuje: Bridž, Psihologiju, Tai chi chuan i jogu. Ovisno o izabranom programu, polaznici imaju mogućnost upoznati druge ljude, trenirati pamćenje, jačati vitalnu energiju, regulirati tlak i disanje i još mnogo toga.

Treća je programska cjelina posvećena općoj kulturi unutar koje su se nudili sljedeći programi: „Kulturni mozaik“, Religije svijeta i Uvod u kršćanstvo, Povijest umjetnosti 1.

i 2., Arhitektura Zagreba, Umjetnička baština na tlu Hrvatske 20. stoljeće, Kultura i umjetnost Dalekog Istoka i Tragom hrvatskog narodnog blaga. U međuvremenu su se ti programi mijenjali ovisno o interesima seniora. Programi opće kulture koji se danas održavaju u Pučkom otvorenom učilištu u Zagrebu su: Diplomacija – javna tajna, Čitalački klub treća dob, Etika oružanih sukoba, Arheologija Europe oko Sredozemlja, Južna Azija u fokusu: Indija, Mitologija – neiscrpno vrelo inspiracija, Putin – predsjednik ili car, Vremeplov kroz povijest umjetnosti i Teme iz Luzofonskog svijeta.

Četvrta programska cjelina koja se realizira i danas odnosi se na zadovoljavanje nekog svog hobija. U početku su to bili programi: Likovna radionica, Radionica za izradu ukrasa, Slikanje na svili, Kiparski atelijer i Informatička radionica koja djeluje i danas kao zasebna programska cjelina. Seniori koji biraju informatičku radionicu uglavnom su tijekom svog života bili za to zainteresirani ili su se time amaterski bavili, a da za to nisu imali dovoljno vremena. Kroz ovaj se program mogu posvetiti željenom hobiju i postići vrijedne rezultate koji ih na kraju ispunjavaju. Radovi mogu biti postavljeni i na raznim izložbama te time seniori osjećaju još veće zadovoljstvo, no cilj ovih radionica nije izlaganje na izložbi već osjećaj zadovoljstva i ispunjenja. Danas se kroz kreativnu radionicu odvijaju dva programa, a to su Likovni atelje i Zbor.

Uz sve navedene programe, učilište nudi i dodatne besplatne radionice kao što su radionice izrade origamija, adventskih vjenčića uoči blagdana, vrtlarstva i druge. Sudionici i voditelji zajedno obilježavaju važne datume, razgovaraju o temama i problemima koji ih brinu, djeluju zajedno u zboru za treću životnu dob te se kroz spomenute aktivnosti upoznaju i uče nešto novo. Danas u Hrvatskoj postoji velik broj programa i radionica namijenjenih starijim osobama, koji se uglavnom provode u većim gradovima, a neki od njih okupljaju sudionike u mjesnim zajednicama, domovima umirovljenika, centrima za kulturu, udrugama, sindikatima umirovljenika, knjižnicama i sl. Cilj obrazovanja starijih ljudi je olakšati im samoosvještavanje promjena i problema s kojima se suočavaju te uočavanje potencijalne dobrobiti od druženja s ljudima s kojima dijele iste interese, probleme i umirovljenički položaj u društvu. Također, cilj kontinuiranog učenja kod starijih ljudi je poboljšanje i održanje njihova fizičkog i mentalnog zdravlja te pomoć u oslanjanju na vlastite snage kako bi imali dulji i kvalitetniji život (Špan, 2000). Velik broj stručnjaka različitog profila koji rade sa starijim osobama naglašava opadanje i slabljenje njihovih sposobnosti. Gerontolozi, međutim,

naglašavaju i potiču njihov razvoj čime ih potiču da nastave koristiti i da dalje razvijaju svoje sposobnosti koje nisu zanemarive.

6.4. Prepreke obrazovanju osoba treće životne dobi

Starenje prirodno prati slabljenje određenih funkcija, kao što su sluh, vid, govor, pokretljivost i ravnoteža, te usporavanje mentalnih procesa, učestaliji umor i emocije, što može biti prepreka obrazovanju. Važno je prepoznati te prepreke i uvidjeti individualne razlike kako bi se starijim osobama što kvalitetnije pomoglo u otklanjanju tih prepreka. U radu sa osobom treće životne dobi važno je imati na umu da njeno ponašanje može biti promjenjivo upravo zbog slabljenja određenih funkcija ili pak bolesti. Zato je važno razumjeti situaciju u kojoj se nalaze, prilagoditi se njihovim potrebama i pomoći im u savladavanju prepreka kako se ne bi povukli i odustali od obrazovanja i uključivanja u društvo.

Osobe s oštećenjem sluha izbjegavaju ljude i situacije u kojima bi njihovo oštećenje bilo prepoznato i predstavljalo nedostatak. Kod komunikacije s takvim osobama važno je da je druga strana strpljiva te da se potruži upoznati osobu kako bi ona imala povjerenja potražiti pomoć ili dodatne upute za zadatak koji se od nje traži. Osobe s oštećenjem vida su bojažljive, nesigurne u pokretima i kretanju te se one najviše oslanjaju na druga osjetila kao što su sluh i dodir, a kod njih je najvažnije da je sugovornik jasan u govoru. Kod poteškoća u govoru osoba može znati što želi, no ne može jasno formulirati ili razumjeti što joj je rečeno. Bolesti kao što su multipla skleroza, Huntington-ova chorea, Parkinsonova bolest i sl. mogu dovesti do teškoće u govoru koja je posljedica neadekvatne funkcije mišića. Kod te vrste poremećaja često može doći do frustracije zbog nemogućnosti govorne komunikacije, a time i do pada samopouzdanja. Kako bi ublažili frustracije koje se pojavljuju važno je da je sugovornik strpljiv i da stvori okruženje u kojem će osoba imati samopouzdanja i povjerenja kako bi potaknula komunikaciju, a pomoći će vizualna pomagala i geste u komunikaciji. Važno je starije osobe poticati na razgovor unatoč njihovim teškoćama jer to pridonosi njihovom psihofizičkom stanju. Bolesti kao što su: Parkinsonizam, arthritisa, frakture i paraliziranost onemogućuju pokretljivost koja tako postaje najteža promjena u starosti. Ta promjena najviše pogađa

osobe koje su cijeli život bile pokretne i nisu ovisile o drugima. Kod takvih je osoba važno biti pažljiv i ne naglašavati njihovu teškoću, već im pomoći da unatoč toj teškoći nauče obavljati svakodnevne aktivnosti što samostalnije. Osobe koje imaju problem održavanja ravnoteže moraju se kretati vrlo polako kako bi zadržali ravnotežu te je kod njih važno koristiti iste polagane pokrete i kroz druge aktivnosti i komunikaciju. Kod raznih aktivnosti važno je razumjeti starije osobe, njihove potrebe, želje i emocije. Emocije su važne i utječu na ponašanje svih ljudi, bez obzira na njihovu dob, pa tako i na starije osobe te je iz tog razloga važno biti strpljiv i dopustiti im da se izraze. Stariji se brže umaraju i potrebno im je više vremena kako bi vratili potrošenu energiju, a umor kod njih može biti posljedica raznih stanja, kao što su razne bolesti ili pak uzimanje nekih lijekova. Na kraju, često se javljaju mentalni problemi koji se mogu očitovati u orijentaciji, pamćenju, razumijevanju i prosuđivanju pa je važno propitivati ono što govore (Smolić-Krković, 1974). U to se vrijeme mogu javiti i razni drugi problemi. Kod osoba starije dobi veliki broj promjena u životu može dovesti do psihičkih poteškoća od kojih je nerijetka depresija. Ona u toj dobi često ostaje nedijagnosticirana jer se smatra kako je to uobičajena reakcija na mnoge promjene, no u stvarnosti depresija nije normalan dio starenja i važno ju je dijagnosticirati i adekvatno liječiti.

Već je spomenuto kako sa starijom životnom dobi, a najviše umirovljenjem, osobe zapadaju u krize. Mnogima je pomisao na mirovinu vrlo neugodna tema te sami ne žele o tome razmišljati prije nego do toga dođe, nadajući se da će to izbjeći. Drugi smatraju kako je doba umirovljenja dio života gdje čovjek konačno može biti ono što jest, odnosno može se posvetiti svojim hobijima i interesima. No, većina je u životu igrala određenu socijalnu ulogu s kojom su se identificirali do te mjere da se osjećaju kao da bez nje ne postoje, oni se osjećaju kao da je njihov posao dio njih, odnosno dio njihove osobnosti. Samim time odlaskom u mirovinu gube dio sebe, dio koji je bio najveći dio njihova života te početkom umirovljenja ne znaju kojim putem krenuti, ni tko su oni zapravo. Zato je važno da osobe unaprijed planiraju odlazak u mirovinu, da pronađu aktivnosti koje će ih zainteresirati, da upoznaju same sebe i prisjete se što je ono što ih zanima i čemu bi htjeli posvetiti više svog vremena. Istraživanja u gerontologiji su pokazala kako osobine ličnosti i životna filozofija najviše utječu na mogućnost prilagodbe na razne životne situacije, od koje je jedna, već spomenuti odlazak u mirovinu (Smolić-Krković, 1974).

Uz prepreke vezane uz zdravlje umirovljenika spomenut ću prepreke koje se razlikuju od države do države, a naglasak ću staviti na Hrvatskoj. Naime, usporedimo li inozemna iskustva sa sveučilištima za treću životnu dob s onima na hrvatskom području, primijetit ćemo specifične znakove vezane uz našu sredine koje predstavljaju prepreke uključivanja u obrazovanja. Jedna od tih prepreka je vrlo nizak obrazovni status starijih ljudi u Hrvatskoj koji negativno utječe na razvoj ustanova tog tipa na našem području. Stariji ljudi u Hrvatskoj i dalje nisu u potpunosti svjesni svojih prava i stanovništvo se nije oslobodilo predrasuda prema osobama treće životne dobi, no to se polako mijenja. Sljedeća prepreka je vezana uz nemogućnost uključivanja starijih ljudi u obrazovanje zbog vrlo niskog ekonomskog razvoja kod nas koji rezultira malim mirovinama, a to tada utječe na nemogućnost plaćanja participacije na sveučilištu. Prve godine rada Pučkog otvorenog učilišta u Zagrebu na programu s osobama treće životne dobi primijećeno je kako pojedini sudionici ne osjećaju obvezu dolaska na predavanja i tako izostaju zbog kišnog vremena, kućnih posjeta i drugih razloga koji nisu bili posebno važni. Te je godine iznos participacije bio simboličan i iz tog razloga su osobe polako odustajale i sve rjeđe dolazile na programe. Pojedini autori smatraju da novčana participacija daje osjećaj obveze za nešto što su seniori sami izabrali prema svom interesu, no i dalje je bitno da participacija bude realna i ne previsoka kako bi uključivanje bilo dostupno svima u društvu.

Također potrebno je tražiti pomoć i subvencije grada, države, županije, jer to pridonosi kvaliteti programa i njihova provođenja, uključujući kompetentne voditelje, odnosno realizatore programa. Problem kod obrazovanja starijih je i nedovoljno volontera koji će voditi predavanja, kao što je to situacija u pojedinim inozemnim sveučilištima, jer kod nas nije toliko zaživjela svijest o volontiranju. Teško je pronaći voditelja i realizatora određenih programa, a prepreka se javlja i kod pronalaska osobe koja uz sve potrebne kriterije ima i afinitete za rad s osobama treće životne dobi

Pojedine ustanove pokušavaju prilagoditi svoje aktivnosti i sadržaje tako da ponude alternativni sadržaj (npr. umjesto fizičke knjige u knjižnici, korisnici mogu posuditi audio knjige), promijene lokaciju za provedbu aktivnosti ukoliko je prethodna bila teško dostupna nepokretnima ili ponude mogućnost online sudjelovanja onima koji nisu u mogućnosti fizički prisustvovati. Sve te prilagodbe pomažu kako bi se osigurala ravnopravnost i dostupnost sadržaja pa je i dalje važno pronalaziti rješenja kako bi

prepreke postale sve premostivije. Unatoč preprekama obrazovanju koje se najčešće javljaju u trećoj životnoj dobi, za starije osobe i dalje postoji mnogo pozitivnoga u usvajanju novih znanja, osobito onog koje je izravno povezano s poboljšanjem njihova fizičkog i psihičkog zdravlja.

7. Metodologija empirijskog istraživanja

7.1. Predmet istraživanja

Predmet ovog istraživanja su potrebe i potencijali osoba treće životne dobi u obrazovanju. Iako broj starijih u svijetu sve više raste, osobe treće životne dobi i dalje ostaju marginalizirane u nekim područjima. Iako se sve ozbiljnije shvaćaju potrebe starijih ljudi, pa tako i one vezane uz njihovo obrazovanje, njihovi potencijali ponekad budu zanemareni i odbačeni. U današnjem društvu osobe treće životne dobi mogu svojim znanjem i daljnjim obrazovanjem na sveučilištima za treću životnu dob i kroz razne druge projekte i tečajeve pridonijeti zajednici i pomoći samima sebi. Učenje nakon obavljene radne uloge pridonosi boljem mentalnom i fizičkom zdravlju. Ono pomaže osobama treće životne dobi da kvalitetnije provode svoje slobodno vrijeme i uključe se u aktivnosti lokalne zajednice te na taj način i dalje doprinose društvu.

7.2. Svrha istraživanja

Svrha istraživanja je potaknuti organiziranje većeg broja obrazovnih aktivnosti i projekata za treću životnu dob i u takve aktivnosti uključiti što više umirovljenika. Svrha je i postupno otkloniti negativna mišljenja i predrasude o uključivanju osoba treće životne dobi u obrazovanje i naglasiti pozitivne strane koje takvo uključivanje donosi njima i društvu u cjelini. Suzbijanjem predrasuda i negativnih mišljenja uspostavlja se bolja suradnja i lakše prepoznaju potrebe i potencijali osoba treće životne dobi te se sve više shvaća važnost usvajanja novih znanja i nakon umirovljenja, čime umirovljenici mogu i dalje aktivno sudjelovati u društvu. Također, želi se staviti naglasak na poticanje što raznovrsnijih obrazovnih aktivnosti za osobe treće životne dobi i na prepoznavanje njihovih mogućnosti i interesa jer njihovim umirovljenjem ne prestaje njihova sposobnost rada u zajednici i za zajednicu. Istraživanjem se želi potaknuti više zajedničkih aktivnosti osoba treće životne dobi i ostalih generacija te naglasiti važnost suradnje odgojno-obrazovnih ustanova, knjižnica, umirovljeničkih domova i samih umirovljenika kako bi

se razbile predrasude i negativne konotacije koje se i danas vežu uz starije osobe u nekim područjima.

7.3. *Cilj i zadaci istraživanja*

Cilj ovog istraživanja bio je je ispitati obrazovne potrebe i potencijale osoba treće životne dobi iz perspektive umirovljenika i voditelja obrazovnih projekata namijenjenih starijim osobama koje provodi knjižnica.

U skladu s tim, formulirani su sljedeći istraživački zadaci:

- utvrditi imaju li osobe treće životne dobi potrebu za obrazovanjem i koji je razlog njihova uključivanja, na koji bi način tu potrebu željeli ostvariti i imaju li za to odgovarajuće uvjete;
- utvrditi jesu li osobe treće životne dobi svjesne svojih obrazovnih potencijala i uviđaju li pozitivne aspekte usvajanja novih znanja i vještina.
- ispitati potiče li društvo osobe treće životne dobi na uključivanje u obrazovanje i nudi li se u lokalnoj zajednici dovoljno obrazovnih aktivnosti i projekata za starije osobe;
- ispitati što dobiva ustanova, a što njezini članovi uključivanjem osoba treće životne dobi u obrazovne programe i kako njihovo uključivanje utječe na lokalnu zajednicu i na njih same.

Prema spomenutom cilju i zadacima istraživanja, oblikovana su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Kako osobe treće životne dobi gledaju na ostvarenje svojih obrazovnih potencijala, osjećaju li potrebu za obrazovanjem nakon umirovljenja i koji je razlog njihova uključivanja u obrazovne programe?
2. Osjećaju li osobe treće životne dobi da ih društvo potiče na uključivanje u obrazovanje?
3. Utječu li i na koji način obrazovne aktivnosti namijenjene osobama treće životne dobi na lokalnu zajednicu, njihove obitelji i njih same?

4. Smatraju li voditelji projekata za treću životnu dob i osobe treće životne dobi da se u lokalnoj zajednici nudi dovoljno obrazovnih aktivnosti i projekata namijenjenih starijima?

7.4. *Uzorak*

U istraživanju su dobrovoljno sudjelovali voditelji i polaznici projekata „Bake na YouTubeu“ i „Mala škola korištenja pametnih telefona“ Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ u Koprivnici, u kojoj se navedeni projekti provode. S obzirom da su to i jedini takvi projekti, uzorak istraživanja je bio hotimičan. Polaznici spomenutih projekata su osobe treće životne dobi koji su ujedno i članovi knjižnice. Projekt „Bake na YouTubeu“ vodi zaposlenica knjižnice, dok projekt „Mala škola korištenja pametnih telefona“ provodi volonterka uz koordinaciju zaposlenika knjižnice. U istraživanju je sudjelovala jedna voditeljica i dva sudionika iz projekta „Bake na YouTubeu“, a iz projekta „Mala škola korištenja pametnih telefona“ sudjelovala je jedna volonterka koja provodi projekt i tri sudionika.

7.5. *Metode i instrumenti istraživanja*

Istraživanje je provedeno s osloncem na kvalitativnu metodologiju. Cilj takvih istraživanja je razumjeti i interpretirati značenja koja sudionici ispitne situacije daju svojim iskustvima, doživljajima i aktivnostima. Pri tome se koriste fleksibilniji postupci prikupljanja podataka koji spadaju u kvalitativnu metodologiju (Slunjski, 2011). Kvalitativna istraživačka metoda, za razliku od kvantitativne, proizvodi opisne podatke, s vrlo malim naglaskom na brojčane vrijednosti (Thesaurus of Psychological Indeks Terms, 2007, prema Riger, S. i Sigurvinsdottir, R., 2016). Kvalitativnim istraživanjima svijet se promatra kao „kompleksni dinamični entitet koji se sastoji iz mnogostrukih značenja i perspektiva“ pa se istraživanjem nastoje razumjeti ljudski i socijalni problemi dubljom analizom (Halmi, 2001, prema Slunjski, 2011). Iz tog razloga istraživanja uglavnom koriste manji uzorak, nego što je to u kvantitativnim istraživanjima, a kako bi se došlo do cilja, najčešće se koriste metode promatranja, intervjuiranja, prikupljanja

artefakata i dokumenata te analiza (Slunjski, 2011). U kvalitativnim istraživanjima se ne teži generalizaciji rezultata s uzorka na opću populaciju. Ishod takvog istraživanja usmjeren je na što cjelovitije razumijevanje pojedinačnih perspektiva, što može biti polazni pokazatelj ili pretpostavka za naknadnu provjeru kvantitativnim istraživanjima (Buljan, 2021).

U ovom su istraživanju podaci prikupljeni putem polustrukturiranog intervjua. Kod polustrukturiranog intervjua ispitivač ima pripremljenu listu okvirnih pitanja na koja ispitanici slobodno odgovaraju. Važno je održati ugodnu atmosferu, a u razgovoru se mogu otvoriti nova pitanja koja ispitivač nije unaprijed pripremio ili zanemariti već pripremljena (Leburić, 2001). Ispitanici su u ovom radu bili ciljano izabrani i individualno ispitani kroz pitanja koja se nalaze u *Protokolu intervjua* (Prilog 2), a kako se radi o polustrukturiranom intervjuu ispitanici su bili slobodniji u odgovaranju. Cijeli je intervju snimljen diktafonom na mobilnom uređaju kako bi se dobiveni podaci kasnije lakše kodirali i analizirali. Pitanja su bila postavljena redom kao što su prikazana u *Protokolu intervjua* (Prilog 2), no došlo je do nekih promjena u redosljedu što nije neobično za polustrukturirani intervju.

7.6. Način prikupljanja podataka

Istraživanje je provedeno u Knjižnici i čitaonici „Fran Galović“ u Koprivnici 2024. godine. Voditelji projekata su putem maila pristali na sudjelovanje u istraživanju te im je tim putem naveden cilj, svrha i način provedbe istraživanja. Voditelji projekata su potom kontaktirali polaznike programa kako bi utvrdili jesu li zainteresirani za sudjelovanje u istraživanju i kako bi zajedno dogovorili termin provedbe. Sudionicima su na početku bile navedene sve bitne informacije u vezi provedbe, a prije sudjelovanja su pročitali i potpisali *Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju* (Prilog 1). Voditelji i polaznici projekata knjižnice individualno su sudjelovali u polustrukturiranom intervjuu koji je sniman diktafonom na mobilnom uređaj. Na početku intervjua sudionicima je još jednom navedena svrha, cilj i način provedbe istraživanja kako bi se utvrdilo je li im sve jasno i imaju li neka dodatna pitanja prije početka intervjua. Tijekom intervjua održavali smo ugodnu atmosferu kako bi se voditelji, a ponajviše osobe treće životne dobi koje su

uključene u projekte osjećali ugodno u odgovaranju na pitanja i kroz razgovor. Intervju je za svaku osobu predviđen u trajanju između 30 i 45 minuta.

7.7. Obrada podataka

Nakon obavljenog polustrukturiranog intervju podaci su analizirani metodom tematske analize. Metoda tematske analize je najčešće korištena metoda analize kvalitativnih podataka, a usmjerena je na pronalazak teme ili ideje koja se ponavlja u setovima prikupljenih podataka (Braun, V. i sur., 2017). Carl Auerbach i Louise B. Silverstein u svojem radu „Qualitative data: An introduction to coding and analysis” iz 2003. godine proces analiziranja kvalitativnih podataka uspoređuju s hodanjem po stubištu, pri čemu se u podnožju nalaze neobrađeni prikupljeni podaci, primjerice transkribirani tekst iz snimljenih intervju. Sljedeći korak je identificiranje ponavljajućih ideja, odnosno kodova, nakon čega se kodovi grupiraju u teme kako bi se došlo do teorijskog konstrukta (Auerbach i Silverstein, 2003, prema Riger i Sigurvinsdottir, 2016).

Slično su 2006. Godine Virginia Braun i Victoria Clarke odredile faze tematske analize podataka prikupljenih u intervjuima. Prva faza je izrada transkripta audio zapisa. U toj je fazi važno detaljno proći kroz audio zapise i pročitati transkript što više puta kako bi se prepoznala skrivena značenja i ponavljajući kodovi i teme. Nakon toga, u drugoj fazi, preko dobro upoznatog transkripta istraživač određuje kodove koji služe grupiranju dobivenih podataka. U sljedećim fazama kodovi se grupiraju u šire teme. Na kraju, nakon što su teme detaljno razrađene i kodovi organizirani unutar njih, prelazi se na analizu tako organiziranih podataka (Riger, S. i Sigurvinsdottir, R., 2016).

7.8. Ograničenja istraživanja

Uzorak istraživanja je hotimičan i vrlo malen, što znači da se podaci dobiveni u istraživanju ne mogu poopćavati na osnovni skup. Uzorak čini dio umirovljenika koji sudjeluju u koprivničkim projektima „Bake na YouTube-u“ i/ili „Mala škola korištenja

pametnih telefona“ i voditelji ta dva projekta. Generaliziranje rezultata bi bilo moguće s većim, strukturiranim i slučajno odabranim uzorkom, odnosno u opsežnijem istraživanju koje organizacijski, financijski i tehnički nadilazi mogućnosti diplomskog rada. Tada bi trebalo uključiti različite profile umirovljenika, uključujući osobe koje ne sudjeluju u projektima namijenjenima osobama treće životne dobi kako bismo dobili jasniju i cjelovitiju sliku obrazovnih potreba, potencijala i aktivnosti starije populacije.

8. Rezultati

U ovom ćemo poglavlju prikazati rezultate obrade provedenih intervjua, a u raspravi ćemo rezultate interpretirati pozivajući se na relevantnu literaturu. U skladu s tim, prikaz rezultata podijeljen je u dva dijela: dio koji se odnosi na voditelje projekata za treću životnu dob i dio koji se odnosi na same sudionike. Kako voditelji tih projekata i osobe treće životne dobi govore iz različitih perspektiva, pitanja koja su im postavljena se razlikuju, no odnose se na isti problem. Nakon provedbe intervjua napravili smo transkripte audio zapisa, potom pronalazili kodove, a onda kodove grupirali u teme u skladu s istraživačkim pitanjima.

8.1. Mišljenja i stavovi voditelja projekata namijenjenih obrazovanju osoba treće životne dobi o polaznicima projekata

8.1.1. Organizacija programa za starije osobe

Od strane voditelja projekata za treću životnu dob pod nazivom „Bake na YouTubeu“ i „Mala škola korištenja pametnih telefona“ sudjelovala je jedna voditeljica koja je ujedno i zaposlenik knjižnice te volonterka koja vodi projekte uz koordinaciju zaposlenika knjižnice. Voditeljica koja je ujedno i zaposlenik knjižnice ima veći raspon poslova te je više upoznata u rad i organizaciju aktivnosti za treću životnu dob te ona sudjeluje u organizaciji projekta „Bake na YouTubeu“. U sklopu tog projekta priprema se raznovrsni sadržaj te se odvijaju međugeneracijski susreti u kojima je naglasak na razmjeni znanja i na upoznavanju jedni drugih. Projekt „Mala škola korištenja pametnih telefona“ se odvija uz pomoć volontera, a volonterka koja je sudjelovala u intervjuu kroz taj projekt ima susrete s osobama treće životne dobi te im pomaže u savladavanju izazova vezanih uz korištenje mobilnih uređaja. Prvo pitanje intervjua koje sam postavila voditeljicama projekata bilo je „*Koliko dugo već organizirate projekte namijenjene osobama treće životne dobi? Koje su do sada bile teme projekata tog tipa?*“ te sam tim pitanjem željela uvesti sudionike istraživanja u temu razgovora i saznati nešto više o

njihovoj suradnji s osobama treće životne dobi. Kako sam već spomenula, volonterka projekta nije zaposlenik knjižnice i nema uvid u organizaciju pa sam odgovor na ovo pitanje dobila od voditeljice koja je i organizator pojedinih projekata. Ona navodi da knjižnica organizira aktivnosti za umirovljenike već dvadesetak godina s različitim temama i ciljevima te tako knjižnica poprima novi koncept, a to je da postaje mjesto susreta u zajednici. U početku je naglasak bio na međugeneracijskim susretima, a danas se oni odvijaju u sličnom obliku kroz spomenute projekte. Neke od aktivnosti koje je knjižnica provodila u sklopu međugeneracijski susreta bila je izrada kuharice koja je danas dostupna na njihovoj web stranici, izrada spomenara te učenje heklanja, a uz to uvijek čuju priče iz njihove mladosti i kako je to prije bilo kada su i oni bili djeca te tu dolazi i do prenošenja znanja.

„Okolo dvadeset godina već organiziramo aktivnosti za umirovljenike, a krenuli smo prvo s međugeneracijskim susretima između djece vrtićke dobi i štićenicima iz doma za starije i nemoćne. Zajedno su se sastajali i razgovarali o tome kako je to prije bilo, kako su se prije igrali, kako je bilo u školi, bake su im pripremile igre i pokazivali kako sami mogu napraviti sebi igru. Jedni drugima su recitirali pjesme i tako su jedni i drugi profitirali. Knjižnica je sama po sebi mjesto susreta i to su novi koncepti knjižnice gdje knjižnica nije samo mjesto gdje se mogu posuditi knjige, već je to i odraz zajednice gdje upoznajemo različite ljude, različite dobi, to postaje mjesto različitosti, mjesto interkulturalnosti. Time se knjižnica pozicionira kao mjesto susreta u zajednici i druženja.“ (V1)

„Sudjeluju i školarci zajedno s osobama treće životne dobi pa su u jednom projektu zajedno osmislili i oslikali kuharicu. Imali smo i izradu spomenara, bake su im pokazale kako su se prije izrađivali spomenari i kako bi oni mogli napraviti spomenar. Također, djeca su izrazila želju da usvoje vještine heklanja pa je bila i jedna takva radionica“ (V1)

Kod organiziranja aktivnosti knjižnica prati i dokumente koji ih vode u obavljanju aktivnosti te su upoznati sa smjernicama za rad s osobama treće životne dobi. Svjesni su koliko aktivnosti za treću životnu dob obogaćuju društvo i time još više naglašavaju knjižnicu kao mjesto susreta, razmjene znanja i međugeneracijskog okupljanja.

„Knjižnica ima temeljne i strateške dokumenta u kojima se navodi kako je knjižnica mjesto koje mora biti otvoreno i mora omogućiti jednaki pristup svim osobama bez obzira

na spol, dob i druge odrednice. I etički kodeks knjižničara je važan te kroz sve te dokumente knjižnicama se navodi da moraju pružati usluge i imamo smjernice za osobe starije životne dobi. Svi su ti temeljni dokumenti koji knjižnicama preporučuju i savjetuju ih da organiziraju programe za osobe treće životne dobi kako ne bi bili isključeni, kako bi se socijalizirali i uključili u aktivnosti i u društvo uz aktivnosti knjižnice.“ (V1)

8.1.2. Uključivanje starijih osoba u obrazovne aktivnosti

U poglavlju o metodologiji istraživanja izdvojili smo četiri istraživačka pitanja od kojih prvo glasi „*Kako osobe treće životne dobi gledaju na ostvarenje svojih obrazovnih potencijala, osjećaju li potrebu za obrazovanjem nakon umirovljenja i koji je razlog njihova uključivanja u obrazovne programe?*“. Kako bismo dobili odgovor na to istraživačko pitanje u intervjuima smo ga proširili na sljedeća tri pitanja: „*Kakav je odaziv na projekte namijenjene osobama treće životne dobi?*“, „*Pokazuju li osobe treće životne dobi interes za usvajanje novih znanja nakon umirovljenja?*“ i „*Kakve su reakcije osoba treće životne dobi nakon sudjelovanja u obrazovnim aktivnostima?*“. U teorijskom djelu smo istakli kako uključivanje u obrazovanje osoba treće životne dobi unaprjeđuje njihovo fizičko i psihičko zdravlje te kako im pomaže u kvalitetnom provođenju vremena i pronalasku novih interesa ili ispunjenju postojećih. Na pitanje „*Kakav je odaziv na projekte namijenjene osobama treće životne dobi*“ voditeljice navode da je odaziv dobar i da se sudionici kontinuirano uključuju. Navode i kako im u privlačenju sudionika pomaže suradnja s drugim udrugama i institucijama koje im dovode svoje članove, a neki od njih dolaze samostalno.

„Uvijek je bio lijep odaziv, nikada nismo imali problema, radili smo u suradnji s domovima za starije ili vrtićkim skupinama. Sudjeluju i školarci zajedno s osobama treće životne dobi pa su u jednom projektu zajedno osmislili i oslikali kuharicu te u tom projektu nije bilo suradnje sa školom, već su sudionici sami dolazili i odaziv je također bio lijep.“ (V1)

„Uvijek dolazi netko novi i kada se osamostale, dođu neki novi sudionici.“ (V2)

Na pitanje „*Pokazuju li osobe treće životne dobi interes za usvajanje novih znanja nakon umirovljenja?*“ obje voditeljice potvrđuju njihov interes, a jedna voditeljica dodaje

kako je odaziv starijih osoba uvijek dobar. Neke aktivnosti provode dugi niz godina u kontinuitetu, što najbolje govori o interesu umirovljenika.

„Da, imali smo i poduke prije desetak godina gdje smo ih podučavali informatičkoj i informacijskoj pismenosti, gdje su starije osobe dobile informacije kako koristiti računala, poslati mail, kako vrednovati informacije te se primijetio interes polaznika i radili smo te poduke u kontinuitetu duže vrijeme.“ (V1)

Druga voditeljica napominje kako u Hrvatskoj vlada drugačiji mentalitet u usporedbi s nekim drugim europskim zemljama, gdje je Sveučilište za treću životnu dob bolje razvijeno. Ona smatra da starije osobe kod nas nisu dovoljno uključene u programe i nisu svjesne koliko bi im to moglo biti korisno za zdravlje. Iako obje voditeljice primjećuju dobar odaziv i interes starijih osoba za programe i aktivnosti koje nude, druga voditeljica uviđa da je interes manji nego što bi mogao biti. Budući da druga voditeljica nije zaposlenica knjižnice, ona ima drugačiji pogled na tu temu. Zaposlenici knjižnice, koji vode programe za osobe treće životne dobi, često mogu smatrati da je interes za programe velik jer se svakodnevno susreću sa sudionicima programa za starije koji dolaze u knjižnicu upravo radi tih programa.

„Pokazuju interes i knjižnica nudi puno aktivnosti, ali mislim da dosta starijih ljudi ne zna koliko bi im to koristilo. I socijalizacije radi i da nisu zatvoreni doma u četiri zida. U inozemstvu vani ljudi idu upisivat fakultete kako bi uživali u učenju, ali kod nas je mentalitet drugačiji, ali baš iz tog razloga bi trebali na tome radit jer uvijek ima iznimaka. Smatram da je mentalna aktivnost u toj dobi jako bitna da ostaneš što više mentalno fit.“ (V2)

Na sljedeće pitanje koje glasi „Kakve su reakcije osoba treće životne dobi nakon sudjelovanja u obrazovnim aktivnostima?“, voditeljice su navele pozitivne emocije koje primjećuju kod sudionika, kao što su zahvalnost, povećanje samopouzdanja i osamostaljivanje.

„Mislim da im to jako puno znači, da ih uključimo.“ (V1)

Uz pozitivne emocije druga voditeljica navodi kako starija osoba učenjem vidljivo „raste“ - bira sadržaj koji joj je trenutno potreban i učeći mijenja svoj život.

„Velika prednost ovakvih projekata je njihovo osamostaljivanje. Osoba pred tobom raste, nauči nešto novo što joj mijenja život. Otkriva mu se učenjem nova perspektiva života.“ (V2)

8.1.3. Društveni stavovi o uključivanju starijih osoba u obrazovne aktivnosti

Društvo obrazovanje najviše povezuje s osobama koje tek ulaze u život, a rjeđe s osobama treće životne dobi. U drugom istraživačkom pitanju *„Osjećaju li osobe treće životne dobi da ih društvo potiče na uključivanje u obrazovanje?“* osvrnuli smo se na mišljenja voditeljica te na koji način ono utječe na njihovu uključenost u obrazovnim projektima knjižnice. Prvo pitanje koje je bilo postavljeno voditeljicama na ovu temu glasilo je *„Smatrate li da negativne konotacije koje se vežu uz osobe treće životne dobi utječu na odaziv sudionika?“*. U teorijskom je djelu navedeno kako se uz osobe treće životne dobi i uz njihovo uključivanje u obrazovanje nerijetko vežu negativni stavovi i predrasude koji mogu biti utemeljeni na nerazumijevanju i nepoznavanju starijih ljudi. Ovo je pitanje postavljeno kako bismo saznali jesu li voditelji primijetili te stavove kod starijih, odnosno jesu li ih oni spominjali te vjeruju li u njih. Jedna voditeljica projekta navodi kako do sad nisu imali situaciju u kojoj bi se primijetili negativni stavovi prema starijima te govori kako su uglavnom surađivali na aktivnostima s djecom koja su se uvijek lijepo ponašala, bili su tolerantni i znatiželjni te su djeca bila pripremljena na suradnju s osobama treće životne dobi.

„Nikada nismo imali nešto takvo jer su djeca jako dobro pripremljena, vole naše sugrađane, uvijek se znaju lijepo ponašati prema njima i tolerantni su.“ (V1)

Druga voditeljica je pak spomenula kako primjećuje negativne konotacije koje društvo upućuje starijima, ali i da stariji na taj način krenu gledati na sebe te se tu javlja spomenuto samoispunjavajuće proročanstvo. Volonterka primjećuje više negativnih konotacija kroz program koji vodi, jer od starijih osoba zahtjeva usvajanje nečega što im je u većini slučajeva potpuno nepoznati, ali često potrebno (korištenje pametnih telefona). To može izazvati frustraciju i negativne stavove prema samima sebi.

„Da, definitivno, ovaj dio vezan uz društvene mreže, društvo se pita zašto bi sad bakice imale društvene mreže, npr. Facebook, a zapravo ih to jako veseli. I naravno onda i sami sebi govore: ja to ne mogu, ja sam stara baba...“ (V2)

8.1.4. Utjecaj obrazovnih aktivnosti na starije osobe i druge osobe iz njihova okruženja

Na koji način uključivanje osoba treće životne dobi u obrazovne aktivnosti utječe na njih same, na njihovu obitelj, volontere, djecu i lokalnu zajednicu željeli smo ispitati kroz istraživačko pitanje *„Utječu li i na koji način obrazovne aktivnosti namijenjene osobama treće životne dobi na lokalnu zajednicu, njihove obitelji i njih same?“*. Sudionicima intervjua postavili smo sljedeća pitanja vezana uz ovu temu: *„Na koji način aktivnosti i projekti namijenjeni osobama treće životne dobi utječu na lokalnu zajednicu, volontere, djecu koja sudjeluju u njima i na same osobe treće životne dobi ili smatrate kako nemaju utjecaja?“* i *„Smatrate li da osobe treće životne dobi mogu pospješiti svoj život i život zajednice uključivanjem u obrazovne aktivnosti? Potiče li se to dovoljno?“*. Voditeljice uz pitanje *„Na koji način aktivnosti i projekti namijenjeni osobama treće životne dobi utječu na lokalnu zajednicu, volontere, djecu koja sudjeluju u njima i na same osobe treće životne dobi ili smatrate kako nemaju utjecaja?“* navode kako obrazovni projekti pozitivno utječu na zajednicu, na same starije i na sve ostale sudionike te je vrlo pozitivno to što se tim aktivnostima osvještava zajednica o važnosti aktivnog uključivanja starijih u društvo. Obje voditeljice aktivno sudjeluju u radu programa za starije pa time imaju i pozitivna mišljenja vezana uz njih.

„Povratne informacije koje dobijemo od sudionika su da im je uvijek lijepo, rado se odazovu i žele sudjelovati pa ta njihova sama želja za sudjelovanjem vjerojatno iskazuje njihovo zadovoljstvo održanim programima, osobito kod programa 'Bake na YT' gdje oni sami s djecom kreiraju cijeli sadržaj. Mislim da je zapravo pozitivno što smo osvijestili javnost koliko je važno prenositi znanja, vještine, koliko je bitno družiti se, ne zaboraviti naše starije i uključiti ih aktivno u našu zajednicu.“ (V1)

„Definitivno utječu na zajednicu jer se rasterećuje obitelj jer je najteže članu obitelji objasniti nešto starijoj osobi jer nitko nema strpljenja i živaca. Možda ti član

obitelji želi pomoć, ali emotivno su vezani i imat će drugačiji pristup, a ja ako moram ponavljat 10 puta istu rečenicu ponavljat ću ju strpljivo, školski, jer sam tu iz tog razloga da im pomognem. Ja kao volonter sam skroz oplemenjena, mene to stvarno veseli jer vidim da netko ima konkretnu korist jer može nešto samostalno koristiti. Na lokalnu zajednicu, ne bih znala kako to utječe, ali mislim da je jako pozitivno to što imaš samostalnu osobu treće životne dobi.“ (V2)

Na pitanje „*Smatrate li da osobe treće životne dobi mogu pospješiti svoj život i život zajednice uključivanjem u obrazovne aktivnosti? Potiče li se to dovoljno?*“ obje voditeljice navode da to zasigurno može pospješiti njihov život. Jedna voditeljica navodi da su ipak neki sadržaji više koncentrirani u Zagrebu i općenito u većim gradovima, dok mala mjesta, osobito sela koja nisu povezana javnim prijevozom ostaju zapostavljena. Iz tog razloga ističe kako bi se više aktivnosti trebalo poticati i u manjim, ruralnim mjestima, jer vjeruje da i tamo postoji potreba za obrazovnim sadržajem kroz koji bi se zasigurno pospješio život.

„Da, svakako mogu pospješiti svoj život na taj način. Nažalost neki su sadrži vise koncentrirani u Zagrebu pa je možda taj dio previše centraliziran, trebale bi se te usluge možda ujednačiti po cijeloj Hrvatskoj. Mi to provodimo u gradu i dolaze nam uglavnom osobe iz grada, ali je jako loša povezanost između ruralnih područja i Koprivnice jer nemaju javni prijevoz pa ovise o drugima. Pokušavamo bibliobusom organizirati neka događanja i u tim ruralnim mjestima jer ne znam koliko je tih kulturnih aktivnosti na tom području. Održavaju se ponekad neke dramske aktivnosti pa se dovedu neki gosti pisci pa smo imali neka predavanja pa pokušavamo na taj način doći i do njih.“ (V1)

Druga voditeljica smatra kako je koncept cjeloživotnog učenja jako važan, jer takvim učenjem stariji ljudi mogu upotpuniti svoje znanje, ali i prenijeti ga drugima. Voditeljica navodi kako smatra da se to dovoljno potiče, ali kako se ona kreće u tim krugovima i zbog toga ne može sa sigurnošću reći koliko to dopire do osoba treće životne dobi. No, važna je i podrška drugih, ona puno znači u upuštanju u obrazovne aktivnosti u starijoj životnoj dobi.

„Apsolutno, genijalno je to jer ti ljudi imaju puno utakmica u nogama zato što imaju već puno godina i time već imaju puno iskustva i uz to mogu sudjelovati u obrazovnom procesu, a mogu i prenositi svoje znanje. Ja se možda krećem malo više u tim krugovima

pa mislim da se automatski dovoljno potiče, no možeš ti to poticati ali ako nemaš odaziv onda je to zeznuto. Iz svog osobnog posla znam da se ja mogu truditi i objašnjavati osobi, ali ako osoba nema poticaj u obitelji da se upusti u tu avanturu rada na sebi i učenja odmah to sve propadne. Mislim da druge institucije dosta rade, ali publika, konzumenti su malo manje zainteresirani, ali kad su svi u potrebi i kad im gori pod nogama onda idu odmah. Mislim da na to utječe stav cijelog mentaliteta i regije. Meni je dojam da ima dosta aktivnosti, ali kako sam aktivna u tim udrugama malo sam više svjesna tih mogućnosti pa nisam sigurna da sam objektivna u tom odgovoru.“ (V2)

8.1.5. Potreba za organizacijom novih aktivnosti za starije osobe

Vezano uz četvrto istraživačko pitanje „*Smatraju li voditelji projekata za treću životnu dob i osobe treće životne dobi da se u lokalnoj zajednici nudi dovoljno obrazovnih aktivnosti i projekata namijenjenih starijima?*“ voditeljicama su postavljena sljedeća pitanja: „*Je li potrebno organizirati više vrsta obrazovnih projekata i aktivnosti za osobe treće životne dobi?*“ i „*Pokazuju li polaznici interes za dodatnim aktivnostima i projektima?*“ i „*Ako da, koje su teme tih aktivnosti?*“. Obrazovne mogućnosti i razlike između zemalja su uvijek prisutne te je to dosta izraženo pogledamo li programe i lokacije Sveučilišta za treću životnu dob u Hrvatskoj i u drugim razvijenim zemljama pa smo upitali voditeljice što one misle o tome. Na pitanje „*Je li potrebno organizirati više vrsta obrazovnih projekata i aktivnosti za osobe treće životne dobi?*“ obje voditeljice odgovaraju da bi apsolutno trebali te da neki od prijedloga za nove aktivnosti dođu i od samih starijih ljudi koji pokažu želju za temama koje ih zanimaju pa se u tome angažiraju.

„Da, imali smo prijedloge za aktivnosti i od starijih ljudi. Bilo bi dobro imati široku lepezu sadržaja kako bi svatko mogao pronaći što ga interesira.“ (V1)

„Apsolutno, da.“ (V2)

Voditeljica također navodi kako bi trebalo organizirati više projekata i aktivnosti za osobe treće životne dobi jer je možda ovo dosad premalo iako su jedna od najaktivnijih knjižnica. No, u ovoj je specifičnoj situaciji problem i prostor jer se prostor za aktivnosti nalazi na katu, a ponekad je teško dostupan starijim osobama i ostalim korisnicima s teškoćama, no uvijek se pokušavaju prilagoditi koliko je god to moguće. Adekvatan

prostor za starije je od izrazite važnosti te to ponekad nije lako promijeniti, a problem dolazi i kod organizacije i pronalaska dovoljno ljudi koji su spremni i imaju sve alate da vode aktivnosti tog tipa. Spominje i kako je potrebno organizirati više aktivnosti u ruralnim mjestima koja su na neki način zaboravljena jer osobe iz ruralnih mjesta često nemaju mogućnosti doći u grad i uključiti se. Prepreke prilikom uključivanja u obrazovne aktivnosti knjižnice mogu biti jedan od razloga manjeg odaziva, što pokazuje da interes možda postoji, ali nema mogućnosti za ostvarenje. Stoga je važno truditi se osigurati jednaku mogućnost pristupa za sve, koliko god je to moguće u datoj situaciji.

„Možda bi bilo potrebno organizirati više aktivnosti za starije, možda je to premalo iako možemo reći da smo kao knjižnica dosta aktivni i jedna od najaktivnijih knjižnica u Hrvatskoj. Uvijek dolaze nove ideje pa treba i nas knjižničara da se možemo posvetiti takvim aktivnostima jer je njihovih, a i naših aktivnosti i projekata sve više i sve su češći. Problem je i prostor pa se pokušavamo spustiti u dvorište i dovesti razne književnike ukoliko je to moguće. Neke smo programe stavili online pa kada imamo neka gostovanja imamo prijenos, ali ipak to nije to jer je ta socijalizacija bitan problem jer im ta događanja budu poticaj da izađu van iz kuće i druže se s ljudima.“ (V1)

„Nažalost neki su sadržaji više koncentrirani u Zagrebu pa je možda taj dio previše centraliziran, trebale bi se te usluge možda ujednačiti po cijeloj Hrvatskoj. Mi to provodimo u gradu i dolaze nam uglavnom osobe iz grada, ali je jako loša povezanost između ruralnih područja i Koprivnice jer nemaju javni prijevoz pa ovisi o drugima.“ (V1)

Na pitanje „Pokazuju li polaznici interes za dodatnim aktivnostima i projektima?“ jedna voditeljica također navodi kako pokazuju interes te da su neke suradnje vezane uz udruge s kojima surađuju pa tako dođu i do novih ideja i do novih sudionika što je uvijek vrlo poticajno. Druga voditeljica ne sudjeluje u organizacijskom djelu pa kaže kako nije sigurna predlažu li, no uvijek pitaju ako ih nešto zanima.

„Da, i sami predlažu nove projekte i aktivnosti, surađujemo i s udrugama preko kojih dođemo do starijih osoba te su neke od udruga: Povijesno društvo, Udruga umirovljenika te domovi umirovljenika.“ (V1)

8.2. *Mišljenja i stavovi polaznika obrazovnih projekata namijenjenih osobama treće životne dobi*

8.2.1. *Obilježja ispitanika*

U istraživanju je osim dva voditelja projekata sudjelovalo i pet sudionika projekata. Dva su sudionika članovi projekta „Bake na YouTubeu“, a tri su sudionika sudjelovala u projektu „Mala škola korištenja pametnih telefona“. U projektu „Mala škola korištenja pametnih telefona“ sudionici ne rade u dugom kontinuitetu jer je cilj da ih se prilikom programa osamostali, a kada dođu do te razine, dolazi netko novi ili se povremeno vraćaju kada dođe do problema s korištenjem pametnih telefona. Broj sudionika na ovim projektima varira, što se pokazalo kao problem za formiranje uzorka. Nekima više odgovaraju takvi oblici obrazovnih aktivnosti pa na projektima ostaju više godina, a neki su u njih uključeni znatno kraće, ovisno o potrebi. Najmlađi ispitanik je imao 66 godina, a najstariji 87. Svi su u mirovini više od 10 godina pa su već prošli prilagodbu i pronašli aktivnosti koje ih interesiraju, o čemu ćemo govoriti u kasnijim poglavljima. Na početku smo im postavili sljedeća pitanja: „Koliko imate godina?“, „Koliko imate godina radnog staža“, „Prije koliko ste se godina umirovili“ i „Koji je Vaš najviši stupanj obrazovanja“. Njihovi su odgovori prikazani u *Tablici 1*.

Tablica 1: Dobna i obrazovna struktura sudionika istraživanja

Šifre sudionika	S1	S2	S3	S4	S5
Trenutan broj godina	82 godine	75 godina	79 godina	87 godina	66 godina
Broj godina radnog staža	35 godina	41 godina	33 godine	36 godina	38 godina
Trenutan zbroj godina u mirovini	22 godine	12 godina	24 godine	26 godina	10 godina
Najviši stupanj obrazovanja	Pedagoška akademija	Fakultet organizacije i informatike	Šumarski fakultet	Ekonomski fakultet	Srednja trgovačka škola

8.2.2. Život prije umirovljenja

Sljedeći niz pitanja odnosio se na radno aktivno razdoblje njihova života. Zanimalo nas je koji posao su obavljali prije umirovljenja i koliko ih je taj posao ispunjavao kako bismo kasnije saznali je li to imalo utjecaj na izbor aktivnosti i prilagodbu nakon umirovljenja. Na pitanja „*Koje ste škole, tečajeve i aktivnosti pohađali prije umirovljenja?*“, „*Koje je bilo Vaše zanimanje prije umirovljenja?*“ i „*Koliko Vas je ispunjavao posao koji ste obavljali*“ odgovarali su različito. Pojedini sudionici su izjavili kako ih je njihovo zanimanje u potpunosti zadovoljavalo dok su drugi naveli kako obavljani posao nije bio njihova prvotna želja, no obavljali su ga s puno truda i angažmana. Jedna je sudionica navela kako je nakon završene Pedagoške akademije radila cijeli radni vijek u prosvjeti, kratko je predavala hrvatski, a veći dio posla je predavala povijest i posvetila se razredu i radu s djecom koji je voljela. Također je spomenula kako ju je posao ispunjavao u potpunosti i kako ni u jednom trenutku nije požalila što je izabrala baš tu profesiju.

„Radila sam u prosvjeti, predavala sam u školi hrvatski jednu godinu i onda dalje povijest. Posao me apsolutno ispunjavao, niti u jednom momentu nisam požalila što sam otišla u prosvjetu, ni kada mi je bilo teško, ni kada sam slavila svoju profesiju. Ja sam čovjek od razreda i željela sam se baviti djecom. Neka djeca imaju tužnu priču i loše obitelji pa su već u startu jako zakinuti i onda vam oni daju sve loše od sebe. Bavite se njima da pokušaju naći nešto dobro, da se na to oslone, a ne da vide sve loše. E sad, nekad dočekate da shvate, a nekad to traje i traje.“ (S1)

Druga sudionica je nakon završenog Šumarskog fakulteta krenula raditi u industriji papirne ambalaže koja nije bila vezana uz njezin završen studij pa je tako spletom okolnosti morala učiti nešto novo kako bi se pripremila za novi posao i za novu struku. Predavala je dvije godine u srednjoškolskom centru i taj ju je posao, kao i prethodnu sudionicu, „*sto posto ispunjavao*“.

„Osim što sam završila Šumarski fakultet, drvno-industrijski odjel, nisam radila u struci ni jedan dan jer se onda otvorila jedna druga industrija. Posao me ispunjavao sto posto. Čovjek studira jedno i spletom okolnosti radi nešto drugo gdje ponovno mora učiti ispočetka.“ (S3)

Za razliku od prethodne dvije sudionice, ostali sudionici nisu bili toliko zadovoljni svojim poslom, no tvrde da su davali sve od sebe i da im je bilo lijepo. Jedan je sudionik radio za trgovačku mrežu Borovo koja je u to vrijeme u Jugoslaviji bila jako proširena. Bio je na poziciji referenta za obrazovanje i usavršavanje kadrova u trgovačkoj mreži te je puno radio i život posvetio poslu koji je zahtijevao velik angažman i kroz poslovna putovanja. Za sebe kaže kako je uživao u svom poslu te smatra kako je imao lijep život, a u posao je dao cijelog sebe.

„Bio sam referent za obrazovanje i usavršavanje kadrova u trgovačkoj mreži pa sam postao organizator prodaje. Mi smo u poslu bili fantazija, puno smo radili i više od 100 dana godišnje sam proveo na poslovnim putovanjima u Kinu, Tajland. Za mene je cijeli moj život bio jako lijep.“ (S4)

Sljedeća sudionica je studirala na Fakulteta organizacije i informatike te je kasnije upisala magisterij na ekonomskom fakultetu, no zbog teških životnih okolnosti odustala je pred kraj studija. Kaže kako joj je bilo žao zbog odustajanja, ali i zbog toga što nije ostvarila svoju prvu želju da bude profesorica književnosti. No, tvrdi kako se nikada nije žalila iako je radila zahtjevan posao. Radila je dugi niz godina u ekonomiji kao financijski knjigovođa ili šef knjigovodstva i bila pročelnica ureda za gospodarstvo.

„Nakon Fakulteta organizacije i informatike radila sam u ekonomiji gdje sam u prvih 16 godina bila ili financijska knjigovođa ili šef knjigovodstva u raznim firmama pa sam postala pročelnica ureda za gospodarstvo. To je bio vrlo zahtjevan posao, no nisam se nikada žalila iako sam željela prvo biti profesorica književnosti.“ (S2)

Jedna sudionica je navela kako je radila na kiosku, a sedam godina je i sama vodila svoj kiosk, no kaže kako je odustala od toga jer to traži prevelik angažman koji u tom trenutku nije imala. Kaže i da iako je bila vezana uz posao, osjećala je olakšanje znajući da ide u mirovinu.

„Radila sam na kiosku, a sedam godina sam vodila svoj kiosk, no bio je pravi pakao, to traži puni angažman uz koji dolazi i strah, kontrole. Bila sam vezana uz svoj posao jer sam ga dugo obavljala, ali bilo mi je olakšanje kad sam se umirovila.“ (S5)

Ponekad posao zaokupi osobu tako da nema vremena za svoje hobije pa tu dolazi umirovljenje koje nudi puno slobodnog vremena. Pojedine osobe odmah s umirovljenjem znaju što im je nedostajalo tijekom radnog staža pa upotpunjuju svoje

želje i potrebe. Pitanjima „*Jeste li imali neke hobije u svom životu prije umirovljenja*“ i „*Smatrate li da ste imali dovoljno vremena za njih*“ željeli smo vidjeti koji su to hobiji koje su sudionici obavljali prije umirovljenja te postoje li hobiji koje nisu obavljali, a željeli su kako bismo kasnije vidjeli je li to utjecalo na izbor aktivnosti u starijoj dobi. Na izbor njihovih aktivnosti utjecale su i životne okolnosti koje možda nisu dopuštale obavljanje posla kojeg su osobe istinski željeli, a u nekim nas slučajevima aktivnosti u mlađoj dobi toliko interesiraju da se osobe treće životne dobi nastave baviti njima i kroz umirovljenje. Život sam po sebi uz posao postaje zahtjevan i potrebna je dobra organizacija kako bi se dodatne aktivnosti i hobiji uklopili u radni stil života. Sudionici ovog istraživanja navode razne aktivnosti koje su obavljali izvan stalnog posla. Tri sudionika intervjua od njih pet je bilo više uključeno u aktivnosti i udruge prije umirovljenja, a ostalih dvoje su svoj život više posvetili aktivnostima koje nisu vremenski vezane uz neke organizacije, kao što su to udruge, no i dalje su učili samostalno. Jedna sudionica navodi kako se još 1984. uključila u Povijesno društvo koje je te godine i osnovano gdje je preuzela mjesto predsjednika. To je zaduženje uz posao i pripreme zahtijevao velik angažman, a Povijesno društvo je organiziralo i razne izlete i odlaske u Zagreb, u kazalište, muzeje i u crkve koje nisu bile videne samo kao vjerska ustanova, nego kao i kulturno povijesna.

„Bila sam uključena u Povijesno društvo od osnutka 1984. godine, a Povijesno društvo je osnovao naš profesor i akademik Dragutin Feletar. Prepoznala sam kako je to vrijedno društvo za kulturni život grada, a tadašnji predsjednik više nije želio biti na tom mjestu pa su mene pozvali da preuzmem i jesam. Povijesnim smo društvom odlazili i danas odlazimo u Zagreb u kazalište, u muzeje, u crkve i kojima znamo i zapjevati.“
(S1)

Druga sudionica kaže kako se isto uključila u Povijesno društvo prije umirovljenja te je dosta vremena provodila baveći se poslom kojeg je nosila i kući. No, unatoč tome godišnje je prolazila i po nekoliko stručnih seminara, bila je članica Matice hrvatske ogranak Koprivnica, polazila je tečaj kreativnog pisanja i tečaj slikanja.

„Godišnje sam i po nekoliko stručnih seminara prolazila, članica sam Povijesnog društva i bila sam članica Matice hrvatske ogranak Koprivnica i polazila sam tečaj kreativnog pisanja i tečaj slikanja.“ (S2)

Sljedeća sudionica je također bila uključena u mnoge kulturne aktivnosti te je bila dio mnogih udruženja, sudjelovala je na brojnim seminarima i prenosila to znanje na druge, završila njemački jezik, sindikalnu školu, osnovala nekoliko sekcija u firmi te obnašala posao predsjednika komisije za kulturu i još mnogo toga. Sudionica kaže kako se sve stigne ako se dobro organizira vrijeme pa je tako uz sve te angažmane dosta putovala na svom radnome mjestu.

„Polazila sam njemački jezik, sindikalnu školu i bila sam dosta aktivno i bilo me po svakojakim udruženjima. Sudjelovala sam na brojnim seminarima i prenosila to znanje na druge mlađe kolege, osnovala nekoliko sekcija i bila sam predsjednik komisije za kulturu što je zahtijevalo isto dosta priprema te sam bila i član jednog izdavačkog časopisa. Kad si rasporediš sve stigneš.“ (S3)

Jedan od sudionika spominje kako su on i žena mnogo radili, puno vremena i znanja ulagali u posao, uređivali stan te velik dio vremena provodili u vikendici na Dunavu koju su sami uređivali. Voljeli su kartati, a mnogo su putovali poslovno, a i privatno.

„Radili smo i štedjeli, a godišnje smo privatno išli na 5-6 putovanja, uređivali stan, išli smo na Dunav i jako smo se supruga i ja voljeli kartati, ali sve smo uspjeli organizirati.“ (S4)

Sljedeća sudionica kaže kako je uz posao i djecu bilo teško naći slobodnog vremena, kaže kako je uz djecu zaboravila što želi i voli.

„S djecom izgubiš osjećaj što želiš, ako si žedan pit ćeš poslije, ako si gladan jest ćeš poslije. Jako rano sam se krenula privikavati da ja nisam u prvom planu. Sad sam više zbunjena što imam vremena za sebe.“ (S5)

8.2.3. Uključivanje u obrazovne aktivnosti

Prvim istraživačkim pitanjem „Kako osobe treće životne dobi gledaju na ostvarenje svojih obrazovnih potencijala, osjećaju li potrebu za obrazovanjem nakon umirovljenja i koji je razlog njihova uključivanja u obrazovne programe?“ željeli smo otkriti sudjeluju li osobe treće životne dobi u obrazovnim aktivnostima i nakon umirovljenja. Iako u ovom

istraživanju uzorak čine osobe treće životne dobi koje su sudjelovale u pojedinim aktivnostima knjižnice, neki od njih više ne sudjeluju. Najbolji primjer za to je projekt „Mala škola korištenja pametnih telefona“ gdje se starijima nudi učenje korištenja pametnih telefona te kada se osamostale to im više nije potrebno, osim u slučajevima kada žele naučiti nešto novo. Također, željeli smo saznati na koji način sudjeluju u aktivnostima i kako je za njih prošao taj prijelaz samog umirovljenja. Pitanja koja smo im postavili bila su: „Kako ste se osjećali kada ste prestali obavljati svoju radnu ulogu?“, „Je li za Vas prijelaz u umirovljenički život bio stresan?“, „Jeste li se brzo prilagodili“, „Nakon obavljene radne uloge osjećate li želju obavljati poslove za koje niste imali vremena?“, „Osjećate li danas želju da naučite nešto novo?“, „Na koje aktivnosti danas koristite svoje slobodno vrijeme?“ i „Koje ste dosad škole, tečajeve i aktivnosti polazili nakon umirovljenja?“. Od pet sudionika samo je jedna osoba (S3) istaknula kako je osjećala stres prilikom umirovljenja jer je izrazito voljela svoj posao te je ona svojim dugim radom postala dio tvrtke u kojoj je radila i ta je tvrtka bila dio nje.

„Onda sam dva mjeseca plakala jer sam mislila kako će sve propasti kada ja odem jer sam ja rasla zajedno s tom firmom, razvijala se, gradila sam jedan dio sebe i bilo mi je jako teško kad sam shvatila da nisam više tamo potrebna. Jako sam se vezala, tim više jer sam voljela svoj posao iako mi je bilo jako teško.“ (S3)

Druga sudionica nije osjetila prijelaz zbog teških životnih okolnosti koje su taj osjećaj postavile u stranu, iako je ona također jako voljela svoj posao kao i prethodna sudionica. Ostale tri osobe kažu kako nisu osjećale stres i da im je taj prijelaz prošao bezbolno te su to tri ista sudionika koja nisu u potpunosti bila ispunjena svojim poslom ili su radili posao koji nije bio njihova prvotna želja.

„Nisam stigla, prvo bolest pa mi je mama umrla i još sam vodila Povijesno društvo i nisam stigla. Tad ne osjetiš da ti fali to sve jer si koncentriran na sve drugo.“ (S1)

„Odmah sam se prebacila s maksimalnim vremenom na ono što volim. U svakom mi je danu prije umirovljenja nedostajao koji sat pa kad sam se umirovila došla sam na svoje. Sve sam mogla sama isplanirati, okrenula sam se sebi i imam društvo koje se ne tiče samo poezije, već smo se i sprijateljili.“ (S2)

„Ja sam jako prilagodljiv čovjek i nije mi bio problem odmah se prilagoditi. Za mene je cijelo moj život bio jako lijep. Mislim da je umirovljene za normalno, stabilno,

zdrave ljude, koji još imaju tako sretne okolnosti da imaju roditelje koji su još zdravi i pomažu i da imaju tako lijepu i dobru suprugu kao ja što sam ju imao, to je onda prijelaz iz jednoga dobro organiziranog života u jedan još ljepši.“ (S4)

„Nisam osjećala stres. Jako sam bila vezana uz posao, ali onda onaj osjećaj slobode da ne moram ići na posao, da ne moram ustati rano je fantazija. Jako lijep prijelaz. Nije mi nimalo žao što sam umirovljena.“ (S5)

Svih pet sudionika ističe kako su osjećali želju da nešto novo nauče i nakon umirovljenja, nekome je taj osjećaj došao odmah, a neki su u početku umirovljenja još tražili što je ono što ih zanima. Jedna sudionica navodi kako je nakon umirovljenja nastavila s aktivnostima od prije, a tu je primarno Povijesno društvo u kojem je trenutno potpredsjednica i u kojem sudjeluje više od 40 godina. Danas koristi vrijeme na šetnju, odlaske na kavu, druženja, čitanje knjiga i brine o sebi i o svojem zdravlju jer to je od velike važnosti. Ova se sudionica uspješno prilagodila umirovljenju jer je nastavila s aktivnostima koje je zanimaju te se kroz njih angažira u kojoj god prilici može.

„Bila sam predsjednica skoro 35 godina i htjela sam ranije odustati od predsjedništva jer sam smatrala da starim i da mladi trebaju to preuzeti. Htjela sam da poslije mene nije potop i evo prije pet godina kolegica s kojom sam radila u školi je preuzela, a sad sam počasna članica i potpredsjednica te sam i dalje aktivna. Danas radim što hoću, kad hoću, s kim hoću, jedem kad hoću, s kim hoću, a volim i televiziju, kavicu, knjige i ponekad biti sama. Dobila sam nagradu za životno djelo iako čovjek ne vidi sebe na taj način, drugi to primijete. Sudjelujem povremeno i u projektu 'Bake na YouTubeu' preko Povijesnog društva.“ (S1)

Druga sudionica također navodi puno aktivnosti i spominje svoju veliku angažiranost u kulturi jer se najviše posvetila književnosti, koju je prije svog posla u ekonomiji željela upisati. Sada vrijeme provodi u Povijesnom društvu, postala je članica Hrvatskog sabora kulture, uključuje se na razne festivale poezije te brojne svoje radove šalje na natječaje. S pisanjem poezije krenula je i prije umirovljenja, no sada ima više vremena za pisanje, a objavila je već nekoliko zbirka poezije i knjigu, a tu su i brojne nagrade koje dobiva za svoja djela. Ova sudionica je vrijeme umirovljenja u potpunosti posvetila aktivnostima za koje nije imala vremena kroz radni vijek i tako kvalitetno i dalje koristi svoje vrijeme.

„Članica sam povijesnog društva i sudjelujem u projektu knjižnice 'Bake na YouTubeu'. Išla sam u hrvatski sabor kulture i postala članica te sam krenula slati svoje radove širom Hrvatske na natječaj. Uključila sam se na festival domoljubne poezije u Vukovaru, a do sad sam objavila više zbirka poezije, a 2022. godine i knjigu.“ (S2)

Ista sudionica navodi kako je i informatički pismena pa voli vrijeme provoditi na računalu čitajući knjige i ostale članke, a tijekom korone je u potpunosti iskoristila svoje vrijeme uključivši se na devet online radionice.

„Informatički sam pismena pa puno vremena provodim na kompjutoru pa čitam i knjige koje su objavljene na mrežama. Korona nam je oduzela sva druženja i otuđila nas te sam tijekom te tri godine završila 9 online radionica i nisam dopustila koroni da mi baš sve oduzme.“ (S2)

I treća sudionica spominje bogat raspon aktivnosti tijekom umirovljenja. U početku je čuvala djecu pa su se razvile i ostale aktivnosti. Od malena je voljela čitati pa se to nastavilo i tijekom umirovljenja gdje je puno vremena koristila na čitanje, pisala je pjesme, išla u kazalište, na izložbe, te se uključila u klub Mariška u kojem je vježbala 13 godina te bi vježbala i dalje, ali u ovom je trenutku to malo zahtjevnije zbog zdravlja. U slobodno je vrijeme slušala predavanja te uvijek nađe vrijeme za druženje te naglašava koliko je važna socijalizacija u starijoj dobi. Također bila je uključena u projekt „Mala škola korištenja pametnih telefona“ jer je željela naučiti koristiti telefon i kaže da joj je to koristilo.

„Na početku umirovljenja odlazila sam autom na izlete, sama sam šivala, čuvala malu djecu, odlazila u kazalište, na izložbe te sam 13 godina vježbala u klubu Mariška, a stala sam jer mi je postalo zahtjevnije. Gledala televiziju, čitala, slušala predavanja te se nalazim često s kolegicama iz firme, iz gimnazije i s članovima kluba Mariška. Po potrebi sam bila u projektu 'Mala škola korištenja pametnih telefona' jer sam željela naučiti koristiti telefon, nešto osnovno. Svakome bih preporučila da se uključi.“ (S3)

Sljedeći se sudionik brzo prilagodio umirovljenu i već je prije umirovljenja, preko svojih roditelja, zavolio zemlju i prirodu. To je vodilo k tome da se početkom umirovljenja krenuo još više brinuti o zemlji. Sadio je voćke, cvijeće, pecao je, a pritom nije ništa od toga prije znao raditi. Naučio je sve s vremenom, upisao se u udrugu vinogradara i krenuo je učiti o voćarstvu, vinogradarstvu i agrokulturi. Danas mu je dan nešto drugačiji zbog

zdravstvenih tegoba, dobi i smještaja u domu za starije i nemoćne, no i dalje upotpunjuje dan aktivnostima. Dva puta tjedno odlazi na bazene, svakodnevno čita, gleda televiziju te kaže da je svestran i da je uvijek spreman nešto naučiti. Uključio se i u projekt „Mala škola korištenja pametnih telefona“ kako bi naučio koristiti pametni telefon, no kaže kako mu je to bilo izrazito zahtjevno u ovoj dobi, no sada zna osnove. Tri sudionika (S1, S2, S3) od njih pet se više posvetilo obrazovnim programima i aktivnostima u sklopu drugih ustanova i organizacija nakon umirovljenja te su oni više sudjelovali u tom tipu aktivnosti i tijekom radnog staža. Preostala dva sudionika (S4 i S5) su koristili vrijeme umirovljenja samostalno učeći i obavljajući aktivnosti koje ih zanimaju, a prije umirovljenja su vrijeme posvetili obitelji i poslu.

„Genetski sam zavolio zemlju i brinuo se o zemlji, sadio voćke, sjeo u čamac i pecao, a žena i ja smo imali puno prijatelja koje smo voljeli ugostiti. U početku nisam znao ništa o zemlji, ali sve smo uredili. Danas ustajem rano, čitam 4-5 sati, idem dva puta tjedno na bazen na kupanje, gledam televiziju, a neke sam knjige pročitao i po tri puta samo da sve naučim. Prošle sam godine išao učiti u knjižnicu kako koristiti telefon i kažem ja ne vrijedi to, meni je jasno sve, ali ja kad dođem u dom ja to sve zaboravim.“ (S4)

Sljedeća sudionica navodi kako u početku nije znala da bi je vrtlarenje moglo zanimati, no kćer ju je jednom tražila pomoć oko vrta i zaljubila se u taj posao. I dan danas brine o vrtu, istražuje ekološku poljoprivredu i sva nova dostignuća vezana uz vrtlarenje. Voli provest vrijeme čitajući, rješava križaljke, peče kolače, a najvažnije joj je da joj nije dosadno te da si dozvoli odmoriti i polako započeti dan. Spominje kako je zbog posla osjećala iscrpljenost te da u početku nije razmišljala o novim aktivnostima i poslovima koje će raditi tijekom umirovljenja, već se željela u potpunosti odmoriti. Jedno je vrijeme silno željela naučiti kako koristiti pametni telefon i uključila se u projekt knjižnice, no kaže kako je to na neki način nije zadovoljilo, a u obitelji iako može pitati unuke, oni nemaju volju objasniti, a to nam je u intervjuu pričala i voditeljica projekta.

„Kad sam krenula u mirovinu kćer me tražila pomoć oko vrtova jer se krenula time baviti, a ja nisam imala žive veze o tome i tak ja se zaljubila u vrtlarenje. Danas pratim i knjige vezane uz vrtlarenje i jako uživam u tome pa i suprug. Ja bi rekla da on ne uživa tako kao ja, već da je njemu drago jer ispunjava svoje vrijeme, a to je jako drugačije. silom sam željela znat sve u vezi mobitela, ali vidjela sam da me doma ne doživljavaju

ozbiljno da ja to želim shvatit. Išla sam u knjižnicu na projekt 'Mala škola korištenja pametnih telefona', ali na neki način nije zadovoljilo ono što me zanimalo. Unučica sve kuži u vezi mobitela, ali nije mi lakše nju pitati jer nju ne zanima da meni pokaže, a mene je baš zanimalo da to naučim.“ (S5)

Prilikom uključivanja u obrazovanje važna je želja i interes, ali u tom procesu može doći do prepreka koje za osobu prerastu u izazov ili ih u potpunosti spriječe u sudjelovanju. Četiri (S1, S2, S3, S4) od pet sudionika kao veliku prepreku u obrazovanju i sudjelovanju u aktivnostima u starijoj dobi navode zdravstveno stanje te i oni sami već osjećaju kako ih ta prepreka sprječava u izvođenju pojedinih aktivnosti.

„Starost, a uz starost idu i bolesti, ali nosimo se.“ (S1)

„Jedini mi je problem zdravstveni i kada to traje sam malo tužna i zabrinuta, no čim malo dođe na svoje i ja sam odmah bolje i zasad bogu zahvaljujem jer mislim da je važno da čovjek gaji ono što mu je važno jer ne može se čovjek ponašati kao da ima 20 godina.“ (S2)

„Prepreka je i zdravstveno stanje i sam interes u konačnici jer ima i broj umirovljenika kojima nije problem prijevoz ali nisu zainteresirani za to jer smo svi različiti i po naobrazbi, po godinama i po zdravstvenom stanju.“ (S3)

„Prepreka je loše zdravlje.“ (S4)

Spriječiti ih mogu i financijski problemi, koje spominje jedna od sudionica, koji ih ograničavaju u njihovim željama te prijevoz koji je značajan faktor ako osoba dolazi iz mjesta gdje nema mogućnosti sudjelovati u obrazovnim aktivnostima.

„Mana je ako si financijski to ne prirediš, nekim ljudima ide puno bolje kroz život i odmah je to ljepša mirovina.“ (S5)

„Problem je prijevoz koji je ograničavajući faktor za nas penzionere.“ (S3)

I zadnje što spominju sudionici kao manu umirovljenja i okolnost koja može postati prepreka je dosada i samoća. Tri sudionika (S1, S3, S4) navode kako samoća u trećoj životnoj dobi može biti velik problem te da je socijalizacija jako bitna kako bi se čovjek potrudio i angažirao, a tu može pomoći uključivanje u projekte i aktivnosti.

„Mislim da je najveći problem samoća i ljudi koji se osamljuju jer padaju u depresiju, znam te ljude, imam nekoliko njih kojima pomažem. Ta socijalizacija je važna, na taj način se izvlači čovjek.“ (S1)

„Teško je i ako nemaš prijatelje, ako ljudi ostanu sami samcati i ne snađu se u svemu tome.“ (S3)

„Samoća, a najlošije je za stare ljude da se osame.“ (S4)

„Mana je ako se ljudi u mirovini opuste, ne nađu si nikakvu zanimaciju. Oni koji imaju djecu i unuke oni se mogu oko njih angažirati koliko mogu i žele. Za sve dođe vrijeme, za vrijeme kad čovjek treba učiti i raditi, a onda dođe vrijeme kad trebaš otići u mirovinu. E sada, to je nešto što je danas malo drugačije, nego u moje vrijeme jer danas možeš raditi i u mirovini, netko si može nešto naći ako želi. Moraš se sam angažirati, nitko neće umjesto tebe, ako ti se pruži prilika treba ju znati iskoristiti jer nekad nekog treba malo pogurati jer sam se možda ne bude odlučio.“ (S3)

Jedna sudionica je već spominjala stigmatizaciju od strane društva te ponovno navodi kako ne osjeća želju da se uključi, a tome pridonosi i osjećaj treme. Kroz teoriju smo već spomenuli kako negativni stavovi i predrasude koče uključivanje osoba treće životne dobi u obrazovne aktivnosti, a i sama sudionica ovog intervjua to osjeća.

„Ja bi prilikom uključivanja u aktivnosti za starije imala tremu, kako će me prihvatiti. Evo ja se ustvari ne bi htjela uključiti. Ima vježbanje u staračkom domu, ali meni to ne odgovara. Kod nas je ipak starost negativno stigmatizirana i koliko god smo stariji ne želimo si priznat da smo toliko stari, još bismo malo gurali koliko ide.“ (S5)

Tri sudionika (S3, S4, S5) od njih pet danas više ne sudjeluje u obrazovnim aktivnostima i programima zbog razloga kao što su zdravlje, udaljenost aktivnosti ili stigmatizacije. Neke od tih prepreka su neizbježne, a u nekim slučajevima i povezane kao što je nemogućnost prijevoza i financijska situacija. Stigmatizacija je prepreka koja može biti promjenjiva, te je važno raditi na otklanjanju negativnih prizvuka koji se vežu uz obrazovanje u starijoj dobi.

8.2.4. Odnos društva prema uključivanju starijih osoba u obrazovne programe

Drugo istraživačko pitanje koje je postavljeno u metodologiji glasi „*Osjećaju li osobe treće životne dobi da ih društvo potiče na uključivanje u obrazovanje?*“. Kroz ovo smo pitanje željeli saznati što misle kakav stav ima društvo prema njima i prema njihovom uključivanju u obrazovne aktivnosti te na njihovo samostalno učenje. Navedeno se može primijetiti kroz jasne stavove koji mogu biti izrečeni prema njima, ali i kroz akcije u okviru organiziranja obrazovnih aktivnosti za treću životnu dob. Sudionicima intervjua smo postavili pitanje „*Kakav stav ima društvo danas prema umirovljenicima?*“ te smo saznali kako svi sudionici uviđaju na neki način negativan stav mladih koji ih ne razumiju. Jedna sudionica intervjua govori kako Koprivnica kao društvo nudi mnogo aktivnosti za starije osobe te time potiču i njih same na uključivanje, no najvažnije je kako se osoba prema sebi postavi. Sudionica također govori kako danas civilizacija mijenja stavove o starijima, ali da to varira.

„Prvo je važno kako se mi postavljamo prema sebi i prema društvu, a onda društvo prema nama. Naša civilizacije ide naprijed, pa rikverc, pa naprijed pa opet rikverc šta se tiče odnosa prema starijima ali Koprivnica zaista omogućava mnogima da se nađu, barem ja to tako vidim, ali ovisi dali se ljudi uključe. Neki nemaju pojma da nešto postoji, ali ima onih koji se nađu i aktiviraju se.“ (S1)

Druga sudionica kaže kako je važno okružiti se ljudima i mjestima koja nas potiču na razvoj jer se tek tako možemo usredotočiti na ono što je važno.

„Ja mislim da stariji ljudi zahvaljuju svom iskustvu, ne smiju raditi velike greške jer nemaju vremena za popravak te moraju pronaći načina da to otklone i naći mjesta i ljude koji im ne stoje na putu, da tako velim.“ (S2)

Obje prethodne sudionice oko ove teme imaju slična razmišljanja, a to je da se čovjek mora potruditi za sebe i angažirati se kako bi pronašao aktivnosti koje ga zanimaju i udaljiti se od ljudi koji im stoje na tom putu. Objе spomenute sudionice i danas sudjeluju u raznim obrazovnim projektima i aktivnostima vodeći se tim principom. Treća sudionica smatra da mladi ljudi nemaju razumijevanja za starije te nisu svjesni koliko toga starije osobe znaju i koliko su toga prošle kroz život. Također, sudionica spominje kako mladi

nemaju smisla za tu temu jer ne vide razloga zašto bi starije osobe učile te ne primjećuju tu važnost cjeloživotnog učenja.

„Mislim da nažalost mladi misle, i to je normalno, da svijet uvijek počinje od njih, a da stari kao da nikad nisu bili djeca, kao da nikad nisu išli u školu, nikad nisu studirali, nikad nemaju pojma ni o ljubavi ni o ničem. Društvo se jako brzo mijenja, ne razumiju nas dovoljno. Mislim da mladi nemaju za to smisla i da misle kaj će stari sad učiti, kaj će to njemu, ali potrebe su razne jer govorimo o cjeloživotnom učenju i čovjek treba biti spreman danas da čitav život nešto uči, a to ovisi o interesu i o potrebama.“ (S3)

Sljedeća dva sudionika također imaju slična razmišljanja, a zadnja sudionica navodi više negativnih stavova te je za nju taj negativan stav mladih jedan od razloga zašto se možda nije uključivala u neke obrazovne aktivnosti za osobe treće životne dobi. Isto tako, misli kako je kod nas u Hrvatskoj to sve krivo postavljeno i da se na starije ljude gleda kao na nešto što više ne valja.

„Mladi misle da učenje nije za nas, a mene sve interesira. Jedino imam diverziju prema računalima jer mi je to nepoznato.“ (S4)

„Mislim da je to pozadina toga zašto se ja nisam željela u nešto uključivati jer mislim da postoji jedan podsmjeh prema umirovljenicima koji žele dalje učiti. Mislim da nije to kod nas pozitivno prihvaćeno. Kao da je to rezervirano za mlade pa su onda knjige odlične da nešto naučiš, a da se ne reklamiraš.“ (S5)

„Imaš puno starih ljudi koji su i dalje jako vitalni ako su zdravi. Zašto je stara osoba kod nas sinonim za nešto što ne valja. Krivo je to napravljeno, krivo je to postavljeno.“ (S5)

„Kod nas je ipak starost negativno stigmatizirana i koliko god smo stariji ne želimo si priznat da smo toliko stari, još bismo malo gurali koliko ide.“ (S5)

Na pitanje „Potiče li Vas lokalna zajednica na uključivanje u obrazovne aktivnosti kako bi usvojili nova znanja?“ došli smo do različitih odgovora. Osobe koje su više uključene u aktivnosti grada smatraju da lokalna zajednica više potiče na uključivanje, a oni koji nisu uključeni kažu da nisu čuli za ponudene aktivnosti te misle kako se ne potiče dovoljno. Tri sudionika (S1, S2, S3) od njih pet smatra kako postoji dovoljno aktivnosti, ali postoje određene prepreke u uključivanju koje su već spomenute. Jedna sudionica kaže

kako lokalna zajednica potiče na uključivanje, ali da su im aktivnosti koje organizira knjižnica teško dostupne jer nemaju prostora u prizemlju, a teško im je zbog zdravstvenog stanja hodati stepenicama.

„Da, dolazili bi i češće ali knjižnica mi je teško dostupna jer nažalost nema prostora u prizemlju, a na kat mi je teško doći.“ (S1)

Sljedeća sudionica kaže kako postoji dosta aktivnosti, no neke su nakon korone ukinute i ne zna se zašto se ponovno nisu otvorile.

„Da potiče, knjižnica i rad na poeziji gdje postajemo i organizatori promocija. Mi koji smo pisali bili smo čvrsto povezani s umirovljeničkim domom te je to bilo mjesto gdje smo mislili da tim ljudima pomažemo, ali nakon korone toga više nažalost nema.“ (S2)

Jedna od sudionica kaže kako aktivnosti postoje, no ne zna puno za njih jer trenutno više ni sama nije uključena kao što je prije bila.

„Postoje aktivnosti, za neke nema dovoljno vremena, ali ne znam za puno njih. Udruga penzionera organizira izlete preko Matice umirovljenika i bili smo prošle godine u Vukovaru, a prije dvije godine smo bili u Opatiji na nordijskom hodanju.“ (S3)

Sljedeći sudionik nije siguran potiče li lokalna zajednica na uključivanje u aktivnosti jer ni sam nije uključen te nije u mogućnosti često odlaziti negdje zbog zdravlja, ali zna da su se prije organizirale neke aktivnosti.

„Nisam siguran trenutno, zbog zdravstvenog stanja nisam aktivan kao prije.“ (S4)

Sljedeća sudionica također nije uključena u aktivnosti te navodi kako ne vidi da lokalna zajednica potiče aktivnosti jer nije u tom krugu te smatra kako se možda i potiču, no ona nije čula za njih. Primijetila je da se održava vježbanje u vrtovima blizu njezine kuće, ali ona smatra kako takve aktivnosti nisu za nju.

„Ne, ja to ne vidim, ali ima sad na vrtovima gdje jedna djevojka vodi jogu, ali ja nisam otišla. Moja je zajednica vrtlara, ali to mi nije. Meni je vrt opuštanje, a ovo mi je kao obaveza, a na to ne želim gubiti vrijeme, mislim da je vrijeme da si priuštim neki gušt.“ (S5)

Tri sudionika (S1, S2, S3) od njih pet, koji najviše vide poticaj uključivanja u aktivnosti od strane lokalne zajednice, su i sami uključeni u njih ili su bili uključeni, što

možda objašnjava njihov stav. Oni se kreću u tim krugovima i do njih možda više dopiru informacije o mogućnostima uključivanja u aktivnosti lokalne zajednice. Preostala dva sudionika (S4 i S5) nisu bila uključena u obrazovne aktivnosti lokalne zajednice prije i nakon umirovljenja zbog drugih hobija i obaveza, pa do njih ne dopiru mogućnosti sudjelovanja.

8.2.5. Učinci obrazovanja u trećoj životnoj dobi za starije osobe i druge iz njihova okruženja

Trećim istraživačkim pitanjem „*Utječu li i na koji način obrazovne aktivnosti namijenjene osobama treće životne dobi na lokalnu zajednicu, njihove obitelji i njih same?*“ željeli smo ispitati koji se osjećaji javljaju kod osoba treće životne dobi sudjelovanjem u obrazovnim aktivnostima te kako njihovo sudjelovanje utječe na druge. To smo ispitati kroz pitanja „*Pridonosite li kvaliteti svog života i životu svoje zajednice sudjelovanjem u obrazovnim aktivnostima za treću životnu dob?*“, „*Što Vas privlači kod izabраниh aktivnosti*“ i „*Na koji način one utječu na Vas?*“. Sudionici su spomenuli kroz intervju kako su pronašli što ih interesira i ispunjava kroz umirovljenje te možemo reći kako to sigurno pridonosi kvaliteti njihova života, a angažmanom u kulturi pridonosi i kvaliteti zajednice kroz razne suradnje koje se odvijaju. Jedna sudionica spominje kako je uključena u zajednicu kroz Povijesno društvo u kojem aktivno sudjeluje već dugi niz godina te smatra kako time pridonosi svojoj zajednici, a isto tako obavlja aktivnosti koje ju interesiraju i ispunjavaju.

„*Sad sam počasna članica i potpredsjednica i aktivna sam te me to ispunjava.*“
(S1)

Druga sudionica se puno angažirala u aktivnosti vezane uz kulturu te to uvelike pridonosi zajednici. Sudjeluje na brojnim festivalima poezije i sa zajednicom dijeli svoja dijela na kojima marljivo radi te uživa u tome jer najviše voli pisati.

„*Uključena sam u mnoge aktivnosti te sam se već s prijelazom na umirovljenički život prebacila na ono što volim raditi, jako sam puno pisala, crtala i čitala.*“ (S2)

Sljedeća sudionica govori kako aktivnosti pridonose kvaliteti njezina života jer joj ispunjavaju dan, a smatra kako je najgore ako je čovjeku dosadno, ako nema neke zanimacije. Spominje i da je projekt „Mala škola korištenja pametnih telefona“ imala utjecaj na nju jer joj je pomogla te želi naglasiti kako obrazovne aktivnosti imaju tu snagu da potaknu učenje nečeg novog.

„Da pridonosi kvaliteti jer mi ispunjava dan, najbitnije je da čovjeku nije dosadno. Aktivnosti koje sam polazila su mi koristile kako bi naučila nešto novo jer se do sad nisam snalazila u korištenju telefona i to mi je pomoglo.“ (S3)

Jedan od sudionika isto tako spominje kako su mu aktivnosti pomagale da se snađe i da nauči nešto korisno, a s time mu je i bilo lakše jer je znao koga može pitati ukoliko ima neka pitanja kao što je to bilo na projektu „Mala škola korištenja pametnih telefona“.

„Projekt mi je pomogao iako teško sam naučio, brzo sam zaboravljao, ali dobra je to ideja za nas koji se ne snalazimo s telefonima i nemamo koga pitati.“ (S4)

Sljedeća sudionica govori kako nju nisu privukle organizirane obrazovne aktivnosti, ali pronašla se u vrtlarstvo te i danas sama uči i istražuje preko raznih knjiga. To je utjecalo na nju na način da ju je opuštalo i pronašla je nešto u čemu uživa već dugi niz godina.

„Vrtlarstvo me prvo nije uopće zanimalo, a sad me opušta. Ali kad sam uzela knjigu 'Vrt bez motike', ta me knjiga privukla. Takav jedan entuzijizam, to volim, kad sam obuzeta idejom da ću nešto napraviti. Volim isprobavat u vrtu hoće li nešto uspjeti ili ne, stalno nešto pratim i isprobavam.“ (S5)

Svi sudionici se slažu da aktivnosti kojima se bave na pozitivan način ispunjavaju njihov život i imaju pozitivan utjecaj na njih jer u njima uživaju. Dva sudionika (S1 i S2), koja su danas više uključena u obrazovne aktivnosti lokalne zajednice, uviđaju kako njihovim sudjelovanjem utječu i na samu zajednicu. Druga tri sudionika (S3, S4, S5) to ne spominju jer aktivnosti kojima se bave obavljaju uglavnom samostalno, ovisno o trenutnom interesu.

8.2.6. Potreba za organizacijom novih aktivnosti za starije osobe

Nakon što smo ispitali sudionike kako njihovo sudjelovanje u obrazovnim aktivnostima ima utjecaj na druge i na njih same upitali smo ih smatraju li da je potrebno organizirati više obrazovnih aktivnosti za starije. Ova je tema vezana uz treće istraživačko pitanje „*Smatraju li voditelji projekata za treću životnu dob i osobe treće životne dobi da postoji dovoljno obrazovnih aktivnosti i projekata namijenjenih starijima koje su ponuđene u lokalnoj zajednici?*“ te smo vezano uz njega postavili sudionicima sljedeća pitanja: „*Smatrate li da je potrebno organizirati više obrazovnih aktivnosti i projekata namijenjenih isključivo osobama treće životne dobi?*“, „*Koje vrste aktivnosti bi Vas najviše privukle?*“, „*Jeste li upoznati sa Sveučilištem za treću životnu dob?*“ i „*Što mislite o toj vrsti uključivanja u obrazovanje?*“. Četiri sudionika (S1, S2, S3, S4) od njih pet smatra kako je potrebno organizirati više vrsta aktivnosti baš iz tog razloga što smo svi različiti pa da time svatko može sebi izabrati što ga najviše interesira, a jedna od sudionica ne dijeli isto mišljenje jer nije dovoljno upoznata u situaciju.

„Da jer smo svi različiti i po naobrazbi, po godinama i po zdravstvenom stanju. ja mislim da uvijek čovjek želi nešto naučiti novo. Evo kvizovi me zanimaju i to bi me osobno zanimalo jer volim da vidim koliko toga znam i ne znam“ (S3)

Spomenuta sudionica kaže kako nije sigurna je li potrebno organizirati više aktivnosti za starije osobe jer nije o tome do sada razmišljala, ali smatra kako je bitno da ljudi nešto rade, da se zaokupe aktivnostima koje ih zanimaju.

„Nisam niti razmišljala o tome niti se uključujem, ali ja možda imam nekako naopake ta stajališta.“ (S5)

Sljedeće pitanje koje im je postavljeno vezano uz ovu temu bilo je „*Jeste li upoznati s Sveučilištem za treću životnu dob?*“ te „*Što mislite o toj vrsti uključivanja u obrazovanje?*“. Samo je jedna sudionica (S3) od njih pet čula za Sveučilište za treću životnu dob, no nije bila u potpunosti upoznata s njime kao ni ostala četiri sudionika intervjua. Kako Sveučilišta za treću životnu dob djeluju samo u većim gradovima nije neobično da osobe treće životne dobi iz drugih manjih gradovima, kao što je i Koprivnica, nisu upoznati s tom vrstom obrazovanja. Kako je samo jedna od sudionica čula za Sveučilište za treću životnu dob, bilo bi zanimljivo saznati koliko uopće starije osobe

znaju za postojanje tog Sveučilišta i u većim gradovima Hrvatske. Nakon šta sam im približila način rada Sveučilišta za treću životnu dob i što njime mogu dobiti osobe treće životne dobi, sudionici su rekli kako im se jako sviđa taj koncept. Ovdje se ponovno primjećuje koncentracija aktivnosti u većim gradovima o čemu je govorila i voditeljica jednog od projekata te je ta koncentracija najviše vidljiva usporedimo li sela i gradove jer su često sela ta koja su zapostavljena u tom okviru obrazovanja.

„Ja mislim da je to super za uključit se.“ (S1)

„Ja mislim da je to super.“ (S2)

„Interesantna ideja, to bi bilo korisno.“ (S4)

Jedna od sudionica spominje i prepreku koja bi se mogla javiti kod uključivanja u takvu vrstu aktivnosti, a to je financijsko stanje.

„Sve ovisi o tome dali bi oni to radili uz naknadu ili bi to bilo besplatno jer čim bi to bilo besplatno jedan dio umirovljenika bi se sigurno uključio. Čim se mora platiti, a mirovine su da ne velim kakve, to je onda već problem.“ (S3)

Sudionica koja je u prijašnjem dijelu spominjala kako se ne osjeća ugodno uključujući se u obrazovne aktivnosti i programe smatra kako bi se osoba trebala okrenut u mirovini onome šta ju interesira te ako je to odlazak na sveučilište u tom bi slučaju to bilo vrlo korisno.

„Mislim da je korisno, bitno je da ljudi rade, da su angažirani jer te to čini zadovoljnim. Ako naiđu na pozitivan odgovor drugih onda je to dobro. Sve je to stvar stava. Možda bi to čak bilo i kod nas korisno jer ima ljudi koji su nešto željeli naučiti ali život nije dozvolio, pogotovo netko tko je radio u smjenama. Ja mislim da bi i obrazovanje u mladoj dobi trebalo biti radi sebe, kao i u starijoj, ali ovisi koliko je osoba vitalna. Ali kad imaš onaj emocionalan naboj u sebi, to te vodi, onda nema granica. Kad imaš tu pobudu u sebi, tad se slože te kockice na svoje mjesto.“ (S5)

Zadnje pitanje u intervjuu koje je bilo postavljeno sudionicima glasi *„Kada biste imali čarobni štapić i bili neograničeni vremenom i novcem kako biste koristili svoje slobodno vrijeme?“*. Ovo ih je pitanje potaknulo da razmisle o svojim interesima i o tome što istinski uživaju raditi te da otkriju kako bi provodili svoje vrijeme da ne postoje prepreke. Odgovori su bili vrlo zanimljivi i na lijep su način zaključili ovaj intervju. Jedna

je sudionica na ovo pitanje imala jako interesantan odgovor uz koji se prisjetila jednog, njoj dragog, događa prije šest godina. Sudionica kaže kako bi rado opet željela plesati, no zbog svog zdravstvenog stanja prestala je s time, ali rado se prisjeća svojih plesnih partnera i osjećaja koji ples u njoj pobuđuje.

„Ja sam voljela jako plesati i sad kad je bio koncert Jimmyja Stanića, oduševio me, on sa svojih skoro sto godina. On je cupkao tamo, meni je malo falilo da odem na tu binu i da mu kažem da sam plesala prije šezdesetak godina dok je on pjevao na Tuškancu. Jako sam voljela plesati i imala sam dobre plesače, a moj zadnji ples je bio prije šest godina na Hvaru s Povijesnim društvom. I navečer poslije večere bio je ples, bili smo mi koji puno volimo plesati i bili su Slovenci koji su bili u hotelu i svi smo plesali za sebe dok u jednom momentu nismo krenuli svi zajedno. I mi krenemo prema van i zaustavi mene gospodin nakloni se i pita za ples. Djelić mozga mi je tada rekao 'Ne, ti to ne možeš!', a drugi djelić mozga 'Ne, ti to nećeš propustiti'. Mi smo tako lijepo plesali. E da imam štapić, voljela bih opet plesati.“ (S1)

Druga sudionica uživa u umirovljenju koristeći svo vrijeme na aktivnosti koje voli pa tako uz pisanje, druženje s unucima i ostalim aktivnostima ne stigne u danu obaviti sve što bi željela. Kaže da ako bi imala čarobni štapić produžila bi dan na 30 sati.

„Kad bih imala čarobni štapić najprije bi dan produžila na 30 sati jer ono što moram priznati je da ni jedan dan ne stignem ispuniti sve što sam planirala za taj dan.“ (S2)

Sljedeća sudionica kaže da ne postoje nikakve prepreke, najviše od svega bi voljela putovati i upoznati druge krajeve, no smatra kako je najvažnije nakon puta ipak vratiti se kući i znati gdje ti je dom.

„Prije svega bih voljela putovati jer nas to obogaćuje, a već sam vidjela petnaestak zemalja i jako je lijepo upoznati druge krajeva, ali prije svega i vratiti se doma. Moraš uvijek znati gdje ti je dom, ali lijepo je putovati.“ (S3)

Sljedeći sudionik kroz intervju govori koliko je svestrana osoba, svašta ga zanima i voli učiti kroz knjige te kaže ako bi mogao bilo šta što poželi pronašao bi jednu dobru voditeljicu koja bi ga vodila kroz svoje želje jer sam ne bi znao što da prije izabere.

„Prvo bih našao jednu lijepu i dobru voditeljicu, radnicu da me ona vodi jer od tih svih svojih želja ne mogu da izaberem najbolju. Ja volim sve, a najviše me interesira zemlja, cvijeće, sva agrokulture, voćarstvo, vinogradarstvo.“ (S4)

Zadnja sudionica istraživanja govori kako bi sigurna bila negdje uz more, provodila miran život uz mali vrt, miris mora i zvuk valova.

„Bila bih sigurno negdje uz more, u toplijim krajevima, imala bi malu kamenu kućicu i imala bi mali vrt da uživam pokraj mora i da slušam zvuk valova jer to je nešto posebno.“ (S5)

Ovo je pitanje na pozitivan način zaključilo intervju jer su se ispitanici zamislili i prisjetili se situacija iz života i aktivnosti koje u njima izazivaju osjećaj slobode i ispunjenosti.

9. Rasprava

U ovom smo radu nastojali ispitati obrazovne potrebe i potencijale osoba treće životne dobi iz perspektive starijih osoba i voditelja obrazovnih projekata namijenjenih osobama treće životne dobi. Naša namjera je bila detaljnije ispitati koje se obrazovne potrebe javljaju kod osoba treće životne dobi nakon umirovljenja, kako je taj prijelaz na njih utjecao, te imaju li dovoljno mogućnosti da ispune svoje potrebe u tom razdoblju života, kako društvo gleda na njihove potrebe, te na koji način njihove obrazovne aktivnosti utječu na njih same i na njihovo neposredno okruženje. Podatke o obrazovnim potrebama i razlozima uključivanja u obrazovne aktivnosti starijih osoba prikupili smo kroz intervju s korisnicima programa za osobe treće životne dobi. O potencijalima starijih osoba i utjecaju obrazovnih aktivnosti namijenjenih toj populaciji na društvo, više smo saznali kroz intervju s voditeljima obrazovnih projekata.

Kroz prvo smo istraživačko pitanje željeli saznati mišljenja voditelja o tome kako starije osobe gledaju na korištenje svojih obrazovnih potencijala, osjećaju li potrebu da se uključe u obrazovne aktivnosti i programe te koji su razlozi koji tome vode. Voditeljice projekata knjižnice navode kako primjećuju želju osoba treće životne dobi za znanjem, a to zaključuju na temelju njihova uključivanja u obrazovne aktivnosti, čitalački klub i programe raznih udruga u kojima po potrebi sudjeluju. Osvrćući se na korištenje postojećih mogućnosti cjeloživotnog učenja, jedna voditeljica navodi kako na uključivanje utječe i mentalitet društva pa objašnjava da je taj oblik provođenja slobodnog vremena kod osoba treće životne dobi zastupljeniji u razvijenim državama nego kod nas. Uz sve veću osviještenost važnosti cjeloživotnog učenja i obrazovnih aktivnosti za osobe starije dobi smatram kako će se povećati aktivna populacija starijih i dovesti do, kako kaže Elena Luppi, povećane potrebe za obrazovnim aktivnostima (Luppi, 2009). Nadalje, jedna voditeljica spominje i kako umirovljenici nisu ni sami svjesni koliko im pomaže usvajanje novih znanja i podržavanje koncepta cjeloživotnog učenja. Dvije sudionice intervjua i dalje vrlo aktivno sudjeluju u organiziranim obrazovnim aktivnostima za treću životnu dob, a dvoje je odustalo i nastavilo samostalno učiti kroz knjige zbog zdravstvenih problema. Jedna je sudionica pokušala taj oblik aktivnosti i nije se pronašla u njima jer nije otkrila nešto što bi ju zainteresiralo pa sama ispunjava svoje vrijeme aktivnostima kroz koje stječe nova znanja. Tri sudionika istraživanja su se odmah

prilagodila na umirovljениčki život. Jedna sudionica zbog teških životnih okolnosti nije osjetila taj prijelaz, a samo je jedna sudionica osjećala stres. Tri sudionika koja su se lakše prilagodila umirovljениčkom životu nisu radila posao koji je bio njihova prvotna želja te je za njih prijelaz u umirovljениčki život predstavljao slobodu da rade sve ono što su željeli ili da se odmore. Sudionica koju je posao ispunjavao kaže kako je prošla stresno razdoblje. Iz rezultata primjećujemo kako je najstresniji prijelaz u umirovljениčki život bio osobama koje su se osjećale ispunjeno na svom radnom mjestu jer je to radno mjesto na neki način postalo dio njih. Ostali su sudionici lakše prihvatili prijelaz na umirovljениčki život jer nisu bili toliko vezani uz posao i osjećali su da se sada mogu posvetiti drugim aktivnostima i pronaći ono što ih istinski ispunjava. U svezi s tim, Vid Pečjak u knjizi „Psihologija treće životne dobi“ (Pečjak, 2001) ističe kako umirovljenje za one kojima je posao bio teret postaje blagoslov, za one koji su već prije umirovljenja imali neki hobi postaje početak novog života u kojemu se napokon mogu baviti aktivnostima za koje nisu imali vremena, a za one koji su istinski voljeli svoj posao, postaje jedno od najstresnijih trenutaka u životu. Ovu tezu koju Vid Pečjak u svojoj knjizi spominje vidimo i kroz sudionike ovog istraživanja. Razdoblje umirovljenja često prati nekoliko životnih prekretnica koje mogu poljuljati život starije osobe. Usporedimo li osobe treće životne dobi s drugim dobnim skupinama, primijetiti ćemo da ih više prati društvena isključenost, marginalizacija, lošija zdravstvena skrb i siromaštvo (Spajić-Vrkaš, Vrban i Rusac, 2013), što dijelom potvrđuju i odgovori naših sudionika koje sami spominju prepreke u uključivanju u obrazovne aktivnosti. To sugerira da je društvo sklono gledati na osobe treće životne dobi kao na manje vrijedne u odnosu na druge dobne skupine, pa je važno uključiti ih u obrazovanje i više poticati međugeneracijske aktivnosti kroz koje bi starije osobe bile bolje shvaćene i kako bi mogle u jednakoj mjeri uživati svoja prava i slobode. Sudionici istraživanja su spomenuli prepreke kod uključivanja u obrazovne aktivnosti, a neke od njih su: zdravstvene tegobe, loša financijska situacija, nemogućnost prijevoza i predrasude. To nam govori kako je možda veći broj starijih osoba zainteresiran za uključivanje u aktivnosti, no pojedine im prepreke stoje na putu te je iz tog razloga važno truditi se omogućiti jednake mogućnosti za sve i ispitati koje još prepreke postoje i kako da ih se pokuša u potpunosti ili dijelom otkloniti.

Pitanjem o tome imaju li osobe treće životne dobi osjećaj da ih društvo potiče na daljnje obrazovanje, nastojali smo saznati što voditeljice misle o odnosu društva prema

uključivanju starijih u obrazovne aktivnosti. Potiče li ih društvo na uključivanje u aktivnosti ili ih odbacuje kroz predrasude i negativne stavove? Voditeljice koje su sudjelovale u intervjuu izjavile su kako društvo, odnosno lokalna zajednica, potiče starije na uključivanje, no jedna od njih je navela kako taj stav ne dijele svi. Voditeljica spominje kako je to stvar mentaliteta i kako nakon nekog vremena i same osobe treće životne dobi počnu propitivati sebe nakon što se susretnu s takvim stavovima. Voditeljica koja primjećuje predrasude prema starijima radi na projektu koji djeluje u svrhu učenja i usvajanja novih znanja. Projekt „Mala škola korištenja pametnih telefona“ nudi učenje korištenja uređaja koji je često nepoznat starijima, te iz tog razloga često dolazi do frustracija i do razmišljanja da ta aktivnost možda i nije za njih. Tako dolazi do negativnih stavova. Ti negativni stavovi ponekad dolaze iz okoline i važno je osobama treće životne dobi pokazati pozitivne strane usvajanja novih znanja u starijoj dobi i osvijestiti ih koje potencijale imaju u sebi. Sudionici programa također smatraju kako ih društvo, a najviše mladi, gledaju kroz negativne leće i imaju predrasude prema njima. Iako svi spominju negativne stavove, tri od pet sudionika tvrdi kako ih društvo ipak potiče na uključivanje i organizira razne aktivnosti te je važno sam sebe angažirati bez obzira na mišljenja drugih. Do istog su zaključka došli i autori rada „Stereotypes of the Elderly Held by Young, Middle-Aged, and Elderly Adults“ iz 1994. godine u kojemu navode kako mladi najviše negativnih stereotipa vežu uz osobe treće životne dobi (Garstka i sur., 1994), no prisutni su i među osobama srednje dobi, kao i među najstarijima, pa zaključuju kako negativni stavovi i predrasude utječu na starije ljude na način da i oni sami počnu sebe gledati na isti način. Do istog su zaključka došli autori istraživanja „Dobna diskriminacije: iskustva starijih osoba“ iz 2013. godine u kojem je ispitano 12 starijih osoba o njihovom iskustvu vezanome uz predrasude i diskriminaciju (Rusac, Štambuk i Verić, 2013). Autori su zaključili da današnje društvo i dalje diskriminira osobe treće životne dobi i pridaje im neistinite oznake kojima ih se diskriminira. Tri od pet sudionika istraživanja koji smatraju da ih lokalna zajednica potiče na uključivanje u aktivnosti su i sami bili ili su i dalje aktivno angažirani u te aktivnosti. To nam govori da osobe koje se kreću u tom krugu više primjećuju mogućnosti obrazovnih aktivnosti i projekata za njihovu dob, nego one koje nisu uključene. Sudionici ovog intervjua navode kako je važno izabrati aktivnosti koje ih ispunjavaju, ali i nastaviti učiti u starijoj životnoj dobi te na taj način kvalitetno koristiti svoje slobodno vrijeme, Jedna je sudionica navela kako je

i diskriminacija jedan od razloga zašto se nikad nije previše uključivala u obrazovne aktivnosti, što znači da bi društvo trebalo više poticati obrazovne aktivnosti i naglašavati važnost učenja kroz sve životne dobi. Zbog predrasuda i negativnih stereotipa, osobe treće životne dobi postaju društveno isključene i time postupno gube prava koja su im zakonom zajamčena.

Voditelje i sudionike intervjuja smo kroz treće istraživačko pitanje upitali utječu li i na koji način obrazovne aktivnosti za treću životnu dob na lokalnu zajednicu, obitelj starijih i na same starije osobe. Prvo smo odgovor dobili od voditeljica projekata koje navode kako obrazovne aktivnosti pozitivno utječu na osobe treće životne dobi. Uključivanjem u obrazovne aktivnosti starije se osobe osamostaljuju, pronalaze aktivnosti koje vole obavljati i koje ih ispunjavaju, čime poboljšavaju svoje fizičko i mentalno zdravlje i kvalitetu svog života. Woltereck još 1964. godine navodi da su brojne studije došle do zaključka kako je važno u starijoj dobi pridati važnost cjeloživotnom učenju zbog toga što besposličarenje vodi do preranog fizičkog i mentalnog starenja. O prednostima uključivanja starijih osoba u obrazovne aktivnosti govori i Maja Špan u radu „Obrazovanje starijih ljudi: Tajna dugovječnosti“. Ona navodi ciljeve i zadatke Sveučilišta za treću životnu dob među kojima su: okupljanje osoba treće životne dobi oko različitih programa kako bi se obogatilo njihovo slobodno vrijeme kreativnim sadržajem, razvijanje novih hobija u području kulture i umjetnosti, preventivno utjecanje na zdravlje starijih građana uz pomoć obrazovnih aktivnosti te zajedničkim djelovanjem povećavanje kvalitete života starijih ljudi (Špan, 2000). Voditeljice više primjećuju potencijale obrazovnih aktivnosti za starije, dok starije osobe imaju bolji uvid u svoje potrebe. Voditeljice također navode kako primjećuju i pozitivne utjecaje na obitelj starijih, na djecu i ostale sudionike s kojima međusobno surađuju. Jedna od voditeljica naglašava važnost balansa novih i starijih znanja zbog sve bržih promjena u današnjem svijetu. Polaznici programa navode kako su se veoma brzo uspjeli pronaći nakon umirovljenja. Dva su sudionika nastavila s aktivnostima s kojima su se bavili tijekom radnog staža pa su se nakon umirovljenja mogli njima više posvetiti. Ostala tri sudionika su pronašla sebe i aktivnosti koje ih ispunjavaju nakon umirovljenja. Iako su neki zbog zdravlja prestali sudjelovati u obrazovnim aktivnostima, oni i dalje pronalaze načine da nauče nešto novo, a to je često kroz čitanje i gledanje raznih emisija. Svih pet sudionika obrazovnih projekata smatra kako uključivanje u aktivnosti pozitivno utječe na njih i ispunjava ih.

Dva sudionika obrazovnih projekata od njih pet smatra da uključivanje u obrazovne aktivnosti ima pozitivan utjecaj na lokalnu zajednicu. Ti isti sudionici su i danas vrlo aktivni u programima i raznim kulturnim događanjima pa stoga bolje primjećuju utjecaj i dobiti programa. Ostala tri sudionika više ne sudjeluju u obrazovnim aktivnostima i projektima u okviru lokalne zajednice te time ne spominju utjecaj koje sudjelovanje ima na društvo. Danas, osobe treće životne dobi imaju sve veći potencijal koje društvo ne koristi te su više obrazovaniji i ekonomski neovisniji od ranijih generacija starijih. Alka Obadić i Šime Smolić u radu „Ekonomске i socijalne posljedice procesa starenja stanovništva“ predlažu neka rješenja koja bi trebalo uzeti u obzir, a smatram kako bi uključivanjem u obrazovne aktivnosti društvo dobilo veliki broj sposobnih i motiviranih starijih osobe koje bi i dalje mogle pridonositi društvu koje bi krenulo više koristiti njihov potencijal (Obadić i Smolić, 2009). Važno je da se demografsko starenje stanovništva ne doživljava kao problem, već kao izazov koji treba pažljivo sagledati i iskoristiti sve dostupne potencijale za postizanje pozitivnih promjena.

Na pitanje nudi li se dovoljno obrazovnih aktivnosti i projekata za starije osobe od strane lokalne zajednice, obje voditeljice projekata ističu kako njihovi sudionici pokazuju želju za znanjem te naglašavaju kako bi trebalo organizirati više aktivnosti za osobe treće životne dobi, posebno u ruralnim mjestima koja su po tom pitanju izrazito zapostavljena. U gradovima se organiziraju razne aktivnosti za starije, a tu su i sjedišta udruga. Međutim, osobe iz ruralnih područja često nisu u mogućnosti pridružiti im se, što dovodi do problema jednakosti pristup programa. Jedna voditeljica ističe problem centralizacije sveučilišta za treću životnu dob jer je većina njihovih programa koncentrirana u većim gradovima, dok neka manja mjesta i seoske sredine često nemaju ni jednu takvu inicijativu. Sudionici programa također spominju problem neujednačenog sadržaja, a četiri od pet sudionika smatra kako je potrebno organizirati više individualiziranih aktivnosti za starije. Sudionica koja ne vidi potrebu za većim brojem aktivnosti ističe da nije uključena u njih zbog treme i predrasuda te zato što nije pronašla aktivnost koja bi ju privukla, što može ukazivati na nedostatak raznovrsnosti u ponudi aktivnosti. Povećanjem raznolikosti aktivnosti, postoji veća vjerojatnost da će starije osobe pronaći nešto što im odgovara te se odlučiti na sudjelovanje. Time će rasti svijest o važnosti obrazovnih aktivnosti za osobe treće životne dobi. Osim oslobađanja od predrasuda i rješavanja

problema društvene isključenosti, važno je ponuditi raznovrstan sadržaj kako bi se više potaknulo osobe treće životne dobi na sudjelovanje.

Ograničenja ovog istraživanja obuhvaćaju mali uzorak i selektirana skupina, što sprječava generalizaciju rezultata. Istraživanje je provedeno u jednoj ustanovi koja provodi obrazovne aktivnosti za treću životnu dob, stoga bi bilo potrebno provesti istraživanje s mnogo većim i nepristranim uzorkom kako bismo dobili šire uvide i odgovore na istraživačka pitanja te ih mogli generalizirati. Ovo je istraživanje poticaj na daljnja istraživanja i pregled obrazovnih aktivnosti određene lokalne zajednice.

10. Zaključak

Nove generacije starijih osoba su obrazovanije, informiranije i stambeno situiranije, no bez obzira na to prate ih problemi koji se često javljaju sa starenjem (Spajić-Vrkaš, Vrban i Rusac, 2013). Problem današnjice je demografsko starenje stanovništva, te danas imamo veliki broj starijih osoba koje su marginalizirane. Problem demografskog starenja stanovništva prisutan je svugdje u svijetu, najizraženiji u razvijenim zemljama, dok se u nerazvijenima počeo proučavati oko 1980-ih (Obadić i Smolić, 2008). U razvijenim zemljama problem starenja stanovništva postaje sve teži i izazovniji problem društvenog razvoja koji ima negativan utjecaj na zdravstvenu i socijalnu skrb te na socijalnu politiku. Promjene se događaju u interesima i mogućnostima starijih osoba jer današnji umirovljenici postaju sve zahtjevniji sloj stanovništva koji traži veću brigu, bolje uvjete i dodatne aktivnosti. Starije osobe ulaze u mirovinu psihički i fizički zdravije nego prije te žele kvalitetno i svrhovito iskoristiti svoje vrijeme jer su svjesni svojih mogućnosti.

No, iako se kod osoba treće životne dobi javlja potreba za učenjem i poticanjem koncepta cjeloživotnog učenja nerijetko se susreću s neodobravanjem ostalih dobnih skupina. Osobe treće životne dobi su i dalje u pojedinim društvima isključene te se uz njih vežu razni negativni stavovi i predrasude koji su utemeljeni na nedovoljnom poznavanju osoba treće životne dobi. Jedan od razloga povezivanja negativnih stereotipa uz osobe treće životne dobi su i današnje mlađe generacije koje su puno udaljenije od starijih pa je iz tog razloga potrebno stvoriti okruženje u kojem će doći do međugeneracijskih susreta kako bi se radilo na formiranju jednakih prava za sve bez obzira na njihovu dob. Osobe treće životne dobi i nakon obavljene radne uloge osjećaju želju da ispunje svoje slobodno vrijeme na kvalitetan način, aktivnostima koje ih ispunjavaju i za koje možda nisu imali vremena. Woltereck ističe da su mnoge studije pokazale posljedice besposličarenja. Prema mnogim znanstvenim studijama, besposličarenje može dovesti do preranog fizičkog i mentalnog starenja. To je još jedan razlog zašto je važno stvoriti poticajno društvo koje će poticati osobe treće životne dobi na sudjelovanje u obrazovnim aktivnostima (Woltereck, 1964). Time ne samo da pomažemo zdravlju starijih osoba, već radimo na oblikovanju aktivnih i sposobnih

pojedinaца koji brinu o sebi i koriste svoja znanja kako bi unaprijedili društvo. Oni svojim znanjem na taj način mogu pridonijet zajednici, ostati aktivni članovi društva i nakon umirovljenja te pronaći aktivnosti koje odgovaraju njihovim sposobnostima i prilagođavaju se novim preprekama koje su najčešće zdravstvene.

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati obrazovne potrebe kod osoba treće životne dobi te identificirati obrazovne potencijale koje posjeduju. Na temelju odgovora voditelja projekata za treću životnu dob u knjižnici i osoba treće životne dobi koje su sudjelovale ili sudjeluju u tim aktivnostima, zaključili smo da osobe treće životne dobi smatraju važnim uključivanje u obrazovne aktivnosti. Osobe treće životne dobi osjećaju potrebu za usvajanjem novih znanja tijekom umirovljenja jer smatraju da ih to ispunjava. Osjećaju se slobodno birajući aktivnosti prema svojim interesima, za koje možda ranije nisu imali vremena tijekom obavljanja radne uloge. Neki sudionici više ne sudjeluju u obrazovnim aktivnostima zbog problema lokacije aktivnosti, a to je povezano i s njihovim zdravstvenim stanjem. Stoga je važno bolje istražiti sve prepreke koje otežavaju njihovo uključivanje te prilagoditi organizaciju aktivnosti tako da se omogući pristup osobama na različitim lokacijama, a ne samo u centru grada. Jedna osoba navodi kako se ne vidi u ponuđenim obrazovnim aktivnostima, možda zbog nedovoljno raznovrsne ponude koja uvijek ima potencijala za proširenje. Naime, ista osoba navodi i stigmatizaciju kao razlog ne uključivanja te je važno naglasiti i tu prepreku jer je potrebno raditi na tome da se društvo osvjesti pozitivnih strana uključivanja starijih u obrazovanje i načina na koje uključivanje pozitivno utječe na njihov život i zdravlje. Jedno od ograničenja ovog istraživanja je mali uzorak te iz tog razloga ne možemo generalizirati, no kako bismo dobili jasniji uvid o prisustvu stigmatizacije trebali bi provesti istraživanje na većem uzorku te ponuditi rješenja kako bi potaknuli veću društvenu uključenost i međugeneracijsku solidarnost. Mislim da su međugeneracijski susreti jedan od dobrih primjera rušenja negativnih stavova i predrasuda koje bi češće trebalo provoditi u suradnji s odgojno obrazovnim ustanovama kako bi se od početka generacije međusobno upoznavale i poštivale te tako stvorile odnos pun razumijevanja i poticanja. Nedovoljno poznavanja osoba treće životne dobi vodi njihovom isključivanju i negativnim predrasudama. Stoga je važno surađivati kako bismo istaknuli njihov bogat raspon znanja i sposobnosti te stvorili jasniju sliku o starijim osobama.

Važno je naglasiti potencijale koje organizacija i provedba obrazovnih aktivnosti nudi društvu i osobama treće životne dobi. Osobe treće životne dobi danas imaju velike potencijale zato što su znatno obrazovanije i ekonomski neovisnije od ranijih generacija starijih, no problem je u tome što ih društvo dovoljno ne primjećuje i ne koristi. Sudionici intervjua ističu kako osobe treće životne dobi posjeduju brojna znanja koja su danas zaboravljena ili izgubljena te da ih mogu prenijeti na mlađe generacije. Sudjelovanjem u obrazovnim aktivnostima starije osobe postaju aktivni članovi društva, a ne pasivni promatrači, čime obogaćuju društvo i pridonose njegovom razvoju. Nakon umirovljenja, znanje starijih ne nestaje, oni i dalje posjeduju vrijedna znanja te bogato iskustvo kojim mogu dalje pridonijeti. Obrazovne aktivnosti pozitivno utječu i na same umirovljenike jer njihovim uključivanjem osjećaju se ispunjeno, pomažu svojem fizičkom i mentalnom zdravlju, uviđaju svoju vrijednost u društvu te to pridonosi društvenoj uključenosti. Osobe treće životne dobi mogu svojim znanjem pridonijeti u raznim područjima rada. Stoga je važno raditi na raznovrsnim obrazovnim aktivnostima za treću životnu dob kako bi svatko mogao pronaći nešto za sebe i osjećati se ispunjeno.

11. Literatura

Bošnjak, I. i sur. (2019) Depresivni poremećaj kod osoba starije dobi smještenih u domu i kod kuće. *Sestrinski glasnik*, 24(1). str. 15-19.

Braun, V. i sur. (2017) Thematic Analysis. U: Willing, C. i Stainton-Rogers, W., ur., The SAGE Handbook of Qualitative Research in Psychology: Second Edition. London: SAGE Publications Ltd, str.17-38.

Buljan, I. (2021) Izvještavanje o rezultatima kvalitativnih istraživanja. *Zdravstveni glasnik*, 7(2). str. 49-58.

Čurin, J. (2010) Specifičnosti poučavanja osoba treće životne dobi: podsjetnik za nastavnike. *Andragoški glasnik*, 14(1. (24)). str. 73-79.

Čurin, J. (2012) U zemlji znanja seniori doista žele učiti. *Andragoški glasnik*, 16(2. (29)). str. 143-153.

Čurin, J. (2018) Sveučilište za treću životnu dob pučkog otvorenog učilišta Zagreb: 26 godina kontinuiteta u obrazovanju seniora u Hrvatskoj. *Andragoški glasnik*, 22(1 (37)). str. 27-38.

Državni zavod za statistiku. (2022) *Objavljeni konačni rezultati Popisa 2021* [online]. Zagreb: Državni zavod za statistiku. Dostupno na: <https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270> [28. listopada 2023.]

Luppi, E. (2009) Education in old age: An exploratory study. *International Journal of Lifelong Education*, 28(2), str. 241-276.

Frankl, V. E. (2010) *Čovjekovo traganje za smislom: Slavni neurolog i psihijatar opisuje osobno iskustvo iz koncentracijskih logora i kako je, unatoč poniženju i patnji, uspio „reći da životu“*. Zagreb: Planetopija.

Garstka, T. A. i sur. (1994) Stereotypes of the Elderly Held by Young, Middle-Aged, and Elderly Adults. *Journal of Gerontology*, 49(5). str. 240-249.

Goethe Universität Frankfurt am Main. *Welcome to the University of the Third Age Frankfurt* [online]. Dostupno na: https://www.uni-frankfurt.de/140461529/Home_English?locale=en [12. siječnja 2024.]

Jedvaj, S., Štambuk, A., Rusac, S. (2014) Demografsko starenje stanovništva i skrb za starije osobe u Hrvatskoj. *Socijalne teme*, 1(1). str. 135-154.

Leburić, A. (2001) Integracija kvalitativnih i kvantitativnih aspekata: perspektive empirijskih istraživanja otoka. *Sociologija i prostor*, 39 (1/4 (151/154)), str. 189-210.

Narodne novine. *Odluka o objavi Opće deklaracije o ljudskim pravima* [online]. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2009_11_12_143.html [18. prosinca 2023.]

Obadić, A., i Smolić, Š. (2008) ekonomske i socijalne posljedice procesa starenja stanovništva. *Economic research - Ekonomska istraživanja*, 21(2). str. 86-98.

Pečjak, V. (2001) *Psihologija treće životne dobi*. Zagreb: Prosvjeta.

Perin, V. i Terihaj, S. (2019) Cjeloživotno učenje unutar institucije. *Acta Iadertina*, 16(2). str. 115-130.

Pongrac, S. (1990) *Inoviranje obrazovanja odraslih*. Zagreb: Andragoški centar.

Pučko otvoreno učilište Zagreb. *Sveučilište za treću životnu dob: Obrazovanje seniora tajna je dugovječnosti* [online]. Dostupno na: <https://www.pou.hr/sveuciliste-za-trecu-dob> [15. siječnja 2024.]

Rešetar Čulo, I. (2014) Zaštita prava starijih osoba u Europi: trenutno stanje, nedostaci i izazovi. *Pravni vjesnik*, 30(2). str. 117-135.

Riger, S. i Sigurvinsdottir, R. (2016) Thematic Analysis. U: Jason, L. A. i Glenwick D. S., ur., *Handbook of Methodological Approaches to Community-based Research: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods*. New York: Oxford University Press, str. 33-43.

Rusac, S., Štambuk, A., i Verić, J. (2013) Dobna diskriminacija: iskustva starijih osoba. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 49(Supplement). str. 96-105.

Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje. *Univerza za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani* [online]. Dostupno na: <https://www.utzo.si/utzo-ljubljana/> [15. siječnja 2024.]

Slunjski, E. (2011) *Kurikulum ranog odgoja – istraživanje i konstrukcija*. Zagreb: Školska knjiga. str. 69-113.

Smolić-Krković, N. (1974). *Gerontologija: priručnik za socijalne radnike*. Zagreb: Savez društava socijalnih radnika.

Spajić-Vrkaš, V., Vrban, I. i Rusac, S. (2013) *Prava osoba starije životne dobi u gradu Zagrebu: pilot-istraživanje*. Zagreb: Zaklada „Zajednički put“.

Špan, M. (2000) *Obrazovanje starijih ljudi: Tajna dugovječnosti*. Zagreb: Pučko otvoreno učilište Zagreb.

Špan, M. (2008) Treća životna dob danas. *Dijete, vrtić, obitelj*, 14(52). str. 12-14.

Špan, M. (2013) Dostojanstvo starosti. *Napredak*, 154(1-2). str. 235-239.

Tisaj, R. (2023) Mišljenje učenika medicinskih škola i gimnazija o starijim osobama: sličnosti i razlike. *Nastavnička revija*, 4(1). str. 18-42.

Universiyt of the Third Age Cambridge. [online]. Dostupno na: <https://www.u3ac.org.uk/> [11. siječnja 2024.]

Woltereck, H. (1964) *Starost je drugi život*. Zagreb: Stvarnost.

12. Prilozi

Prilog 1: Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za pedagogiju

Ivana Lučića 3

10 000 Zagreb

Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju

Ovim potpisom potvrđujem da dobrovoljno sudjelujem u istraživanju koje se provodi u svrhu diplomskog rada iz studija pedagogije na temu *Potreba i potencijal osoba treće životne dobi u obrazovanju* koje provodi studentica Elena Baniček uz mentora dr. sc. Ante Kolaka, izv. prof.

Također potvrđujem da sam informiran/a o cilju i postupku istraživanja te da mogu odustati od sudjelovanja u bilo kojem trenutku bez obrazloženja.

Upoznat/a sam da će intervju biti snimljen diktafonom na mobilnom uređaju kako bi podaci bili lakše obrađeni te da će pristup transkriptu snimke i samoj snimci biti dostupan samo istraživačici i mentoru. Upoznat/a sam s informacijom da će pojedini dijelovi intervjua biti citirani ili parafrazirani u diplomskom radu u svrhu kojeg provodim istraživanje uz poštivanje moje anonimnosti.

Na kraju izjavljujem i vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam sve eventualne nejasnoće u vezi istraživanja riješio/la s ispitivačicom te da razumijem i da prihvaćam sve navedene uvjete provedbe ovog istraživanja.

Ime i prezime sudionice/sudionika: _____

Vlastoručni potpis: _____

Prilog 2: Protokol intervjua

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za pedagogiju

Ivana Lučića 3

10 000 Zagreb

Protokol intervjua

Naziv istraživanja: Potreba i potencijal osoba treće životne dobi u obrazovanju

Istraživačica: Elena Baniček

Mentor: dr. sc. Ante Kolak, izv. prof.

Ime i Prezime: _____

Član projekta: _____

Voditelj ili polaznik: _____

Pitanja za polustrukturirani intervjua sa starijim osobama koje sudjeluju u obrazovnim projektima namijenjenim osobama treće životne dobi:

1. Koliko imate godina?
2. Koliko imate godina radnog staža? Prije koliko ste se godina umirovili?
3. Koji je Vaš najviši stupanj obrazovanja?
4. Koje ste škole, tečajeve i aktivnosti pohađali prije umirovljenja?
5. Koje je bilo Vaše zanimanje prije umirovljenja? Koliko Vas je ispunjavao posao koji ste obavljali?

6. Jeste li imali neke hobije u svom životu prije umirovljenja? Smatrate li da ste imali dovoljno vremena za njih?
7. Kako ste se osjećali kada ste prestali obavljati svoju radnu ulogu? Je li za Vas prijelaz u umirovljenički život bio stresan? Jeste li se brzo prilagodili?
8. Koje su za Vas prednosti, a koje mane umirovljenja?
9. Na koje aktivnosti danas koristite svoje slobodno vrijeme? Koje ste do sada škole, tečajeve i aktivnosti polazili nakon umirovljenja?
10. Nakon obavljanja radne uloge osjećate li želju obavljati poslove za koje niste imali vremena? Osjećate li danas želju da naučite nešto novo?
11. Kakav stav ima društvo danas prema umirovljenicima?
12. Potiče li Vas lokalna zajednica na uključivanje u obrazovne aktivnosti kako bi usvojili nova znanja?
13. Pridonosite li kvaliteti svog života i životu svoje zajednice sudjelovanjem u obrazovnim aktivnostima za treću životnu dob?
14. Koliko ste dugo u projektu „Bake na YouTubeu“ i/ili „Mala škola pametnih telefona za starije“ Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ u Koprivnici? Zašto ste se odlučili na sudjelovanje?
15. Što Vas privlači kod izabраниh aktivnosti? Na koji način one utječu na Vas?
16. Imate li želju i dalje društveno se angažirati kroz obrazovne aktivnosti? Kakav društvo ima stav prema tome? Zašto mislite da je to tako?
17. Koje su prepreke s kojima se susrećete prilikom sudjelovanja u obrazovnim aktivnosti/projektima za osobe treće životne dobi?
18. Smatrate li da je potrebno organizirati više obrazovnih aktivnosti i projekata namijenjenih isključivo osobama treće životne dobi? Koje vrste aktivnosti bi Vas najviše privukle?
19. Jeste li upoznati sa Sveučilištem za treću životnu dob? Što mislite o toj vrsti uključivanja u obrazovanje?
20. Kada biste imali čarobni štapić i bili neograničeni vremenom i novcem kako biste koristili svoje slobodno vrijeme?

Pitanja za polustrukturirani intervju s voditeljima projekata namijenjenim za treću životnu dob o polaznicima projekata:

1. Koliko dugo već organizirate projekte namijenjene osobama treće životne dobi? Koje su do sada bile teme projekata tog tipa?
2. Kakav je odaziv na projekte namijenjene osobama treće životne dobi? Smatrate li da negativne konotacije koje se vežu uz osobe treće životne dobi utječu na odaziv sudionika?
3. Koje su pozitivne strane ovakvih projekata, a koje negativne?
4. Primjećujete li da osobe treće životne dobi kod ovakvih aktivnosti koriste i svoja znanja koja su stekli kroz obavljanje radne uloge prije umirovljenja?
5. Na koji način aktivnosti i projekti namijenjeni osobama treće životne dobi utječu na lokalnu zajednicu, volontere, djecu koja sudjeluju u njima i na same osobe treće životne dobi ili smatrate kako nemaju utjecaja?
6. Pokazuju li osobe treće životne dobi interes za usvajanje novih znanja nakon umirovljenja?
7. Pokazuju li polaznici interes za dodatnim aktivnostima i projektima? Ako da, koje su teme tih aktivnosti?
8. Je li potrebno organizirati više vrsta obrazovnih projekata i aktivnosti za osobe treće životne dobi?
9. Kakve su reakcije osoba treće životne dobi nakon sudjelovanja na obrazovnim aktivnostima?
10. Smatrate li da osobe treće životne dobi mogu pospješiti svoj život i život zajednice uključivanjem u obrazovne aktivnosti? Potiče li se to dovoljno?